

Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta
Oddelek za slovenistiko

Metka Šum
(enopredmetni študij)

Podoba ženske pri Kersniku
Diplomsko delo

Kisovec, 2009

Kazalo

1. UVOD IN PREDSTAVITEV DIPLOMSKE NALOGE	2
1.1 UVOD	3
1.2 OPREDELITEV PROBLEMA	3
1.3 ZGRADBA	5
2. PODOBA ŽENSKÉ 19. STOLETJA.....	6
2.1 EVROPA / AVSTRJA	10
2.1.1 EVROPSKA KMEČKA ŽENSKA	11
2.1.2 EVROPSKA DELA VKA	12
2.1.3 EVROPSKA MEŠČANKA	13
2.1.4 EVROPSKA PLEMKINJA	14
2.2 SLOVENIJA	16
2.2.1 KMEČKA ŽENSKA V SLOVENIJI	17
2.2.3 MEŠČANKA IN DELA VKA V SLOVENIJI.....	19
2.2.4 PLEMKINJA V SLOVENIJI	22
3. ŽENSKI LIKI PRI KERSNIKU GLEDE NA DRUŽBENI POLOŽAJ	25
3.1 KERSNIKOVA ŽENSKA V KMEČKI DRUŽINI	25
3.1.1 ŽENA	26
3.1.2 MATI	29
3.1.3 HČI	30
3.2. MEŠČANSKA / TRŠKA ŽENSKA PRI KERSNIKU	32
3.2.1 ŽENA	33
3.2.2 MATI	35
3.2.3 HČI	36
3.3 KERSNIKOVA PLEMKINJA	38
3.3.1 ŽENA	38
3.3.2 MATI	39
3.3.3 HČI	39
3.4 PRES TOP MEJE MED SLOJI.....	41
3.5 KERSNIKOVI ŽENSKI LIKI V ŠTEVILKAH.....	43
3.5.1 STAN	43
3.5.2 ŠTEVILO OTROK.....	44
3.5.3 USODA	45
4. SKLEPNE UGOTOVITVE.....	47
5. VIRI IN LITERATURA	50

SUMMARY

Dissertation deals with everyday life and social position of woman in nineteenth century. Three submissions of woman (wife, mother and daughter) are in the text considered separately. All three submissions are also treated and compared in all of Janko Kersnik's novels and short stories.

Key words: Janko Kersnik, realism, woman, wife, mother, daughter, nineteenth century, women rights, society.

1. UVOD IN PREDSTAVITEV DIPLOMSKE NALOGE

1.1 UVOD

Ženska; žena, mati, hči, ljubica, gospodinja, delavka, borka. Nešteto je vlog, ki jih ženske sprejemamo skozi življenje, ali pa so nam te že vnaprej določene.

S temi dodeljenimi družbenimi in družinskimi vlogami vijugamo ženske tako ali drugače, z moškimi partnerji ali brez, z otroki ali brez njih, bolj ali manj uspešno skozi življenje. Tako ženske kot moške so nas zgodovinski dogodki in razmere postavljali kot partnerje, starše, sodelavce v takšne in drugačne položaje. Nedvomno je 19. stoletje eno tistih, za katera lahko rečemo, da so stoletja sprememb, ki so vplivale tudi na vloge žensk in moških v družbi in družini.

Mnoge zgoraj omenjene vloge si ženske delimo z moškimi. Skupaj smo lahko delavci, borci, ljubimci, uporniki ... Osebo pa me zanimajo predvsem tri vloge, izključno rezervirane le za predstavnice včasih nepravilno poimenovanega »nežnejšega« spola. Te ekskluzivne vloge so žena, mati in hči.

1.2 OPREDELITEV PROBLEMA

V svoji diplomski nalogi bi rada prikazala žensko 19. stoletja, predstavo o njej v takratni Evropi in pri nas. Natančneje pa se bom posvetila liku evropske ženske 19. stoletja v primerjavi s podobo različnih ženskih likov v Kersnikovih delih: *Jara gospoda*, *Agitator*, *Ciklamen*, *Na Žerinjah*, *Rošlin in Verjanko*, *Lutrski ljudje*, ob romanih pa bom predelala tudi *Kmetske slike*, *Testament*, *Gospoda Janeza*, *Očetov greh*, *Rejenčevo osveto* in Jurčičev roman, ki ga je Kersnik dokončal, *Rokovnjači*.

Odločila sem se, da bom pri obravnavi konkretnih ženskih vlog ostala znotraj okvirjev družine, seveda v odvisnosti od družbenega oziroma socialnega stanu, v katerega družina

spada. Za obravnavanje tega pa moram naprej raziskati posamezen socialni oziroma družbeni sloj in položaj žensk v njem.

Najprej bom torej predstavila ženo, mater in hčer ter njihov položaj v kmečki, delavski, meščanski in plemiški družini, in sicer v evropskih in posebej slovenskih deželah, potem pa bom te konkretne tipe žensk predstavila še pri Kersniku. Med splošno predstavo in posameznimi Kersnikovimi tipi žensk bom poiskala ujemanja in odstopanja.

Predpostavljam, da večjih odstopanj ne bi smelo biti, saj 19. stoletje tudi v Sloveniji prinaša ekonomsko, politično in socialno enakopravnost žensk, kar je seveda čutiti tudi v literaturi tistega časa. V sklopu teh treh slojev sem sprva načrtovala še pogled na Kersnikovo proletarsko žensko oziroma delavko, vendar pa le takšne v korpusu njegovih besedil ne najdemo. V Kersnikovih delih se sicer meščansko življenje prepleta podeželskim in kmečkim, vendar pa med vidnimi ženskimi liki prave delavke ne najdemo. K njim bi po moje kvečjemu lahko šteli mlado Heleno iz novele *Gospod Janez*, ki pa jo bom izpostavila v poglavju o meščanskih oziroma trških ženskah.

Izmed vseh ženskih likov bom ločila tudi delež kmečkih, meščanskih oziroma trških žena in plemkinj in znotraj posameznih skupin ugotavljala njihov stan (poročene/neporočene), ali imajo otroke in število le-teh ter kakšna je njihova usoda oziroma kako se konča posamezna zgodba (srečno/nesrečno) z njihovega vidika.

Omenjena dela so nastajala od leta 1876 (*Na Žerinjah*) do leta 1894 (*Očetov greh*). Ker vemo, da se je Kersnik od svojih začetkov pa do svojega zadnjega dela kot pisatelj prelevil iz romantika v skrajnega realista, na trenutke celo naturalista, bom poskušala ugotoviti, ali je skupaj z njim zorel tudi lik Kersnikove ženske, od grofice Amelije pa do Kračeve Ančke in drugih. Seveda je razvoj ženskega lika ali tipa ženske oziroma spremembe pri njem na ta način težko posploševati, zato se bom znotraj posameznega socialnega sloja (plemiški, meščanski/trški, kmečki) posvetila vsaki posamezni vlogi posebej (žena, mati, hči).

V zaključku bom podala ugotovitev o tem, kakšna je Kersnikova ženska znotraj družbene piramide, ali se razlikuje od drugih likov in ali ustreza predstavi o ženski, ki so jo imeli ljudje v Evropi, Avstriji in Sloveniji v 19. stoletju.

Problemska vprašanja, na katera bom torej v nalogi poskušala odgovoriti, so:

- Ali se življenje, družbena in družinska vloga slovenske ženske 19. stoletja razlikuje od življenja, družbene in družinske vloge evropske ženske?

- Kako so vlogo žene, matere in hčere takrat odigrale kmečke, meščanske in plemiške ženske?
- Ali so liki žensk v Kersnikovih delih ustvarjeni po kalupih takratnih predstav in če niso, kakšna so odstopanja?
- Kakšni so statistični podatki (stan, število otrok, usoda) o ženskih likih v Kersnikovih delih?

1.3 ZGRADBA

Diplomsko nalogo bom poskušala oblikovati čim bolj pregledno in simetrično, zato bom v prvem delu predstavila izbrane ženske vloge po posameznih slojih, v drugem delu pa bom tako rekoč predstavila preslikavo tega na Kersnikova dela tako, da bom na enak način predstavila enake ženske vloge tudi v njih. Statistične podatke o ženskah v Kersnikovih delih bom podala v obliki preglednice v zadnjem delu, ki mu bo sledil zaključek z odgovori na zgoraj zastavljena problemska vprašanja.

2. PODOBA ŽENSKÉ 19. STOLETJA

Za boljše razumevanje vloge ženske v vsakdanjem življenju je dobro, da so nam znana družbena, politična in literarna dogajanja v Sloveniji v 19. stoletju. Ali kot je leta 1934 zapisala Angela Vode, učiteljica, organizatorica gibanja za pravice žensk in ena prvih komunistk:

»Če hočemo razumeti današnji položaj žene, nam je potrebno dvoje. V prvi vrsti moramo poznati in razumeti pojave družbe, v kateri živi in katere produkt je žena, poleg tega pa moramo poiskati vzroke teh pojavov, katerih zapovednost nam kaže zgodovinski razvoj družbe. Samo na ta način moremo spoznati medsebojno povezanost dogodkov in razumeti, zakaj se je ta ali ona družbena oblika razvila tako in drugače.« (Uvodnik festivala Mesto žensk:

<http://www.cityofwomen.org/2006/sl/uvodnik>)

19. stoletje smo Slovenci začeli kot del Napoleonovih Ilirskih provinc. Francoska okupacija je prinesla marsikatero pridobitev npr. reformo v upravi, sodstvu in zelo pomembno šolsko reformo. Francozi so uvedli štiriletno osnovno šolo in gimnazijo, za kratek čas je bila ustanovljena celo univerza, zagovarjali so enakost pred zakonom.

Leta 1813 je avstrijska vojska vkorakala na ozemlje provinc in prevzela oblast. Slovenci smo tako spet ostali pod avstrijsko absolutistično nadoblastjo. Do pomembnejših sprememb do leta 1848 ni prihajalo. Leto 1848 prinese »pomlad narodov«. Evropski narodi, tudi Slovenci, so začeli stremeti k narodnostni svobodi in zahtevi po demokratičnem in ustavnem sistemu. Pod vplivom romantičnega pogleda na svet, se je začela razvijati identiteta naroda, ki ga začitujejo njegova zgodovina, jezik, literatura in kultura. Še istega leta smo Slovenci dobili svoj prvi politično-narodnostni program »Zedinjena Slovenija«, ki je zahteval združitev vseh slovenskih dežel v eno upravno enoto, v kateri bi bil slovenski jezik ne le šolski, učni, ampak tudi uradni jezik. Revolucionarnemu 48. letu je sledilo obdobje Bachovega absolutizma. 1867 leta nastane Avstro-Ogrska. Večji del današnjega slovenskega ozemlja ostane v avstrijskem delu monarhije. To obdobje zaznamuje skupni narodnostni boj Slovencev, kasnejša osemdeseta in devetdeseta leta pa čedalje večja politična razhajanja med klerikalci in liberalci. Znotraj monarhije smo vstopili v dvajseto stoletje.

Zaradi intenzivnega političnega in kulturnega dogajanja v drugi polovici devetnajstega stoletja se je pojavila potreba po obveščanju. Začeli so izhajati številni časniki in časopisi. Ena pomembnejših oblik kulturnopolitičnega delovanja so bile čitalnice. Združevale so predvsem izobražence ter mestno, tudi trško gospodo, izključevale pa ljudi kmečkega stanu.

V 19. stoletju so bile ženske v družbenem in političnem življenju brez večine pravic, ki so jih imeli moški, ali pa teh pravic niso bile deležne v enaki meri, torej z določenimi omejitvami. Žensko najdemo le v vlogi matere in gospodinje, oziroma gospodarice v višjih slojih. Ko govorim o pravicah žensk, mislim na vse pravice, ki jih prinaša Konvencija o odpravi vseh oblik diskriminacije žensk in Konvencija o človekovih pravicah (volilna pravica, lastninska pravica, pravica do enakosti pred zakonom, pravica do svobode mišljenja, pravica do političnega udejstvovanja in druge). Ženska je s tega vidika enakovredna oziroma enakopravna moškemu šele takrat, ko ji ni kršena nobena od človekovih pravic, ki se nanašajo na področja ekonomskih, družbenih, kulturnih, državljanskih in političnih pravic. Tako moški kot ženska sta rojena kot svobodni bitji enakega dostojanstva in enakih pravic.

Eno izmed najpomembnejših pravic iz zgoraj omenjene skupine političnih pravic je splošna volilna pravica. Ta je deljena na aktivno in pasivno volilno pravico oziroma pravico voliti in pravico biti izvoljen. Ne ene ne druge pravice ženske v devetnajstem stoletju niso imele, v neenakopraven položaj so jih potiskali takratni zakoni, podkrepljeni s tradicijo in vero. Le za primer: splošna volilna pravica je bila v Avstro-Ogrski uvedena leta 1907, vendar le za moške, ženske pri nas pa so volilno pravico dobile šele v Jugoslaviji z ustavo FLRJ 1946. Res pa je devetnajsto stoletje čas, ko so se zadeve na tem področju le začele premikati. Konkretnije bom o tem pisala v naslednjih poglavjih.

Gisela Bock v svoji knjigi trdi, da je: »Zgodovina brez polovice človeštva [...] manj kot pol zgodovine: kajti brez žensk ta zgodovina tudi do moških ne bi bila pravična – in narobe.« (Bock, 2004, 8) Dejstvo je, da si v zgodovini ženske niso nikoli, vsaj ne enakovredno, delile sveta z moškimi, bile so jim podrejene ne glede na socialno, politično ali kakšno drugo pripadnost.

Pravice ženske, ki so bile pravzaprav njene dolžnosti, so bile poroka, delo v gospodinjstvu ter rojevanje in vzgajanje, po možnosti moških, potomcev. Če se že na tem mestu rahlo dotaknem predstavnic posameznih slojev, ugotovim, da je bil na splošno njihov položaj z vidika človekovih pravic dokaj podoben. V devetnajstem stoletju je bila večina ženskega prebivalstva kmečkega, njihovo delo in pravice so bile vezane le na dom in otroke,

podobno je bilo tudi z delavkami, najslabši položaj so imele kmečke deklice, ki so bile praktično brezpravne.

Kljub temu, da lahko v Bibliji beremo: »Bog je ustvaril človeka po svoji podobi, po Božji podobi ga je ustvaril, moškega in žensko ga je ustvaril.« (1. Mojzesova knjiga 1, 27), »se ta enakopravna ali »partnerska« usmeritev pojavlja kasneje v Svetem pismu le v sledeh.« (Matković, 1973, 22) Torej vse od Svetega pisma pa do tako imenovane rehabilitacije žensk v katoliški cerkvi s papežem Janezom XXIII. v 60. letih 20. stoletja, je bila ena glavnih in največjih institucij, ki se je borila proti temu, da bi ženske prestopile hišni prag, ravno Cerkev oziroma njeni predstavniki.

Dejstvo pa je, da »V Svetem pismu Nove zaveze prevladujejo patriarhalna stališča, čeprav je mogoče najti zasnove za drugačne razlage.« (Jogan, 1986, 16) Po Matkovičevi naj bi bile ženske dvignjene na raven enakopravnosti že s tem, ker so bile priče Kristusovega vstajenja. Prav tako so ženske odigrale pomembno vlogo pri razširjanju Kristusovih idej, torej so javno delovale (Matković, 1973, 34). Če se za trenutek še zadržim pri krščanski knjigi vseh knjig, kjer v prvem pismu Timoteju beremo: »Ženska naj se da poučiti tiho in z vso vdanostjo. Ne dovolim pa, da bi ženska poučevala, tudi ne, da bi gospodovala nad moškimi. Tiho naj bo. Prvi je bil namreč izoblikovan Adam, potem Eva. In Adam ni bil zapeljan, žena pa se je pregrešila, ker se je dala zapeljati. Rešila pa se bo s tem, da bo rojevala otroke, če bodo vztrajali v veri, ljubezni in svetosti, združeni z razumnostjo.« (Biblija, Nova zaveza, 1 Timotej 2)

Eden prvih cerkvenih predstavnikov, ki so žensko postavljali v podrejen položaj in jo povezovali le z otroki in kuhinjo, je bil že v četrtem stoletju Sv. Avguštin, cerkveni oče, učitelj, pisatelj in filozof, ki med drugim piše: »Ženska je manjvredno bitje, ki je Bog ni ustvaril po svoji podobi. Naravnemu redu ustreza, da ženske služijo moškimi.« (Wer sitzt auf dem Stuhl Petri? Band 2, 2006, 160) Žal se njegova razlaga Svetega pisma ponekod ohranja vse do danes. Na podoben način mu v trinajstem stoletju sledi Sv. Tomaž Akvinski: »Žena se obnaša do moža kot nepopolna in defektna do popolnega.« Pravi pa tudi: »... ženska je napaka narave, ...« (Karlheinz Deschner, 1980, 210). »Tomistična pojmovanja so sprejeli vsi uradni dokumenti katoliške cerkve in tako za dolga stoletja utrdili parcialnost žensk v družbi in cerkvi.« (Jogan, 1986, 23) Zaradi močne tradicije izročila Cerkve se je takšna misel ohranila tudi v devetnajstem stoletju. Prizadevanja cerkvenih in posvetnih oblasti, da bi ženske opustile pridobitne dejavnosti in se posvetile gospodinjenju ter vzgoji otrok, je opazen vsepovsod na slovenskem podeželju. Pisci krščanskih moralnih podukov so si v drugi

polovici devetnajstega stoletja prizadevali za strogo delitev dela med spoloma in priklenitev ženske na dom. Prestop hišnega praga so razlagali kot veliko grožnjo moralni integriteti družine, žensko samostojnost pa kot uvod v žensko prevlado in v na glavo postavljeni svet.

Danes se lahko o pravicah žensk pogovarjamo na podlagi Konvencije o odpravi vseh oblik diskriminacije žensk, ki jo je sprejela Generalna skupščina Združenih narodov leta 1979, pogodbenica te konvencije pa je kot pravna naslednica SFRJ tudi Slovenija. Prvi člen prvega dela te konvencije se glasi:

»Za namene te Konvencije izraz "diskriminacija žensk" označuje vsakršno razlikovanje, izključevanje ali omejevanje na podlagi spola, katerega posledica ali namen je ogroziti ali onemogočiti ženskam priznavanje, uresničevanje ali uveljavljanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin ne glede na njihov zakonski stan, na podlagi enakosti moških in žensk, na političnem, ekonomskem, socialnem, kulturnem in državljanskem ali kateremkoli drugem področju.« (www.uem.gov.si/fileadmin/uem.gov.si/pageuploads/CEDAW.doc)

Poleg tega pa je enakost pred zakonom ženskam zagotovljena tudi s 14. členom Ustave Republike Slovenije, ki pravi:

»V Sloveniji so vsakomur zagotovljene enake človekove pravice in temeljne svoboščine, ne glede na narodnost, raso, spol, jezik, vero, politično ali drugo prepričanje, gmotno stanje, rojstvo, izobrazbo, družbeni položaj, invalidnost ali katerokoli drugo osebno okoliščino. Vsi so pred zakonom enaki.« (Ustava Republike Slovenije, 1991, 3)

Tako ugotavljam, da se v 1. poglavju prve knjige Svetega pisma stare zaveze izražena že prej omenjena enakopravnost med moškim in žensko kmalu izgubi. S pomočjo posameznih vplivnih predstavnikov Cerkve in z njihovo subjektivno razlago Svetega pisma pa se razkol med moškim in žensko v stoletjih le pogloblja in žensko vztrajno rine v podrejen položaj moškemu.

2.1 EVROPA / AVSTRIJA

Tako kot drugje po svetu so bile v Avstriji in kasneje (po letu 1867) v Avstro-ogrski monarhiji ženske pravno nesposobne in izključene iz vseh političnih aktivnosti, zato je bila čedalje bolj javno opazna njihova vloga v delovnem procesu. Ženske so že od nekdaj delale v kmetijstvu. Delavke, ki so se zaposlile in zaslužile zunaj hiše, so se v večji meri pojavile z industrializacijo. Leta 1867 je izšel celo splošni zakon o društvih, ki je ženskam prepovedoval ustanavljanje političnih društev. Ženske po zakonu niso smele biti niti članice društev, niti se niso smele udeleževati političnih zborovanj.

(<http://vedez.dzs.si/dokumenti/dokument.asp?id=362>)

Stanje se začne spreminjati s šolsko reformo Marije Terezije, ki ženskam omogoči najosnovnejše šolanje. Leta 1869 pa državni šolski zakon uvede obvezno šolanje tudi za dekleta. Tako izobražene ženske so se začele zaposlovati v javnih službah kot učiteljice, varuške in medicinske sestre pod pogojem, da so ostale neporočene. Zadnja tretjina stoletja prinaša spremembe. Rezultat meščanskega emancipacijskega gibanja iz leta 1870, ki je zahtevalo možnost višje izobrazbe za ženske, so prve študentke na dunajski univerzi ob koncu stoletja.

Gibanje, ki je zajemalo predvsem delavke in hišne pomočnice se je imenovalo **socialdemokratsko žensko gibanje**, pojavilo pa se je tudi **gibanje za žensko volilno pravico**, ki je zahtevalo popolno politično enakopravnost žensk. Rezultat tega gibanja je bila 1910. leta ženskam dodeljena volilna pravica (tudi v Ljubljani), ki pa se ni dolgo obdržala.

Takšno je torej stanje na področju različnih vrst pravic žensk v devetnajstem stoletju in ni značilno le za Avstrijo, temveč za Evropo na splošno, s tem pa tudi za slovenske dežele. O zgodovini družine v evropskem prostoru je veliko napisal Reinhard Sieder v svoji knjigi *Socialna zgodovina družine*, iz katere sem tudi sama črpala velik del zgodovinskih dejstev. V njej se po posameznih poglavjih ukvarja z družino tipično za določen socialni sloj.

2.1.1 EVROPSKA KMEČKA ŽENSKA

Če povzamem po Siederju, je bil v tipični kmečki družini na čelu poročen kmečki par. Delo se je delilo po spolu. Moškemu (možu) so bili podrejeni vsi moški delavci, vse ženske delovne moči pa kmetici (ženi). Naloge ženske v kmečki družini so bile kuha, skrb za mlado živino in svinje, mlekarstvo, perutnina, vrt, pridelava krompirja, maka in lanu, peka kruha in konzerviranje. Dela povezana z oddaljevanjem od hiše so bila ponavadi moška. Vseeno pa večkrat najdemo ženske v kmečkih družinah 19. stoletja pri »moških« opravilih kot pa moške pri »ženskih«. V javnem in političnem življenju je bila ženska iz kmečke družine (pa tudi iz drugih socialnih slojev) zapostavljena in povsem podrejena kmetu (trg, cerkev, zbor faranov). Imele pa so kmečke ženske tudi določeno samostojnost, saj so same razpolagale z dohodki od prodanih mlečnih izdelkov, jajc in perutnine. To pomeni, da se je kmečka žena morala naučiti tudi računanja na pamet, preračunavanja in primerjanja vrednosti blaga. Tržnica, kjer so vse to prodajale, je bila njihov edini stik z mestnim življenjem. Zgodovinarica Hernja Marija Masten v publikaciji *Bogaboječa, možu pokorna, preudarna, pametna, izobražena a neizšolana ženska* piše, da so v kmečkih družinah deklice kmalu začeli izobraževati na področjih, ki so bila povezana z domom in družino. Deklice so se torej od mame naučile dela na vrtu, skrbi perjad, krave in svinje, kuhanja, priprave hrane in peke kruha, izdelovanja sira, masa, konzerviranja mesa pri tem delu so ženska v premožnejših družinah pomoč nudile dekle in hišne. (http://www.arhiv-ptuj.si/Objave/Ostale_publicacije/bogaboječa). Večkrat je znotraj kmečke hiše prevlada ženske segla tudi nad moške člane družine, saj je o vseh zadevah, povezanih z gospodinjstvom in delom v hiši največkrat odločala sama, celo brez privolitve moškega gospodarja. Poleg vseh naštetih nalog pa je bila prva ženska vloga seveda rojevanje dedičev. Tudi smrt žensk ob porodu je bila pogosta, zato se je gospodar večkrat poročil, da je nadomestil manjkajoči člen v družini.

Skrb za otroke v kmečkem okolju pravzaprav ni prinašala večjih težav. V kmečkem okolju so za otroke, ne glede na število, poskrbele matere same, problem je bil predvsem v tem, da so imele ženske takrat precej manj časa, ki so ga lahko posvečale novorojenčkom, zaradi dela včasih niso imele časa niti dojiti, kar je vodilo v številne bolezni in smrti

novorojenčkov. » Na splošno se zdi teza, da se matere in rejnice niso bile sposobne vživeti v potrebe dojenčkov in malčkov, zadosti podprta. Odnos do majhnih otrok je bil fatalističen: otrok je preživel ali pa je umrl. Smrt otročiča je bila z rojstvom novega otroka nekako »izravnana« (Sieder, 1998, 37). Sieder pravi, da je drugačen odnos do rojevanja otrok povezan z veliko nevarnostjo za materino življenje in da to ne pomeni, da kmečke matere niso gojile nobenih čustev do lastnih otrok, gre le za drugačno sprejemanje in izražanje teh čustev (simboli, ritualni življenjski vzorci). K ženski odgovornosti v družini pa je spadala tudi nega bolnika, nabiranje in predelava zdravilnih rastlin in babiški posli, za katere so morale imeti znanje o ženski anatomiji, porodnih in poporodnih težavah, dojenju, skrbi za dojenčka ... Kmečke ženske so skrbele tudi za umirajoče in mrtve.

Sama delitev dela v kmečki družini in razmerje moči med moškim in žensko se je razlikovala glede na različne pokrajine Evrope.

2.1.2 EVROPSKA DELAVKA

Delavska oziroma proletarska družina se od kmečke loči predvsem po lokaciji dela, ki je bilo ločeno od doma in družine. Prav zaradi tega so se v takih družinah vezi med člani in ožjimi sorodniki okrepile, pogoste so bile družine trigeneracijske (To pomeni, da so starši živeli skupaj s svojimi odraslimi otroki in njihovimi potomci, kar vse pogosteje srečujemo tudi danes.). Zaradi lokacije dela so se selile cele družine ali celo ožje sorodstvo in tako so ostali med sabo tesno povezani. Ohranjale pa so se tudi vezi med migranti in nepreseljeno družino.

Veliko je bilo družin, ki so združevale delo v rudniku in kmetijstvu. V taki družini je ponavadi žena ostajala sama, bila je finančno odvisna od moža, vendar je bila prva pri vodenju gospodinjstva.

V povsem delavskih družinah pa so bile zaposlene tudi ženske, kar pa so zaradi dolgih delovnih ur težko združevale z delom v gospodinjstvu, nego novorojenčkov in dojenjem. Tako je materinstvo oziroma skrb za otroke in njihovo varstvo predstavljalo velik problem, posledice katerega so se razširile po celi Evropi. V Angliji so ženske delale tako rekoč do dneva poroda in se takoj vračale na delo. Novorojenčke so lahko prepustile starejšim otrokom, sorodnikom ali celo sosedom, za kar so morale plačevati. Nekatere so novorojenčke

nosile celo s sabo na delo. Kmalu so se začele pojavljati ustanove, ki so jim rekli najdenišnice. Tja so mame lahko oddale svoje otroke v upanju, da se bodo ob izboljšanju gmotnega stanja lahko kadarkoli vrile ponje. Takšne najdenišnice so se razširile po celi Evropi. V celotnem devetnajstem stoletju je bilo v take ustanove oddanih deset milijonov otrok. V drugi polovici stoletja so zaradi tega poskušali materam, ki so se odločile otroke same dojit in preživljati, pomagati z dokladami za dojenje, jasicami in drugimi denarnimi dodatki. Tako je podpora materam in družinam končno prešla v roke države.

2.1.3 EVROPSKA MEŠČANKA

19. stoletje se v zgodovinski literaturi pogosto označuje kot stoletje meščanstva, saj gre za čas, ko se je meščanska družba hitro razvijala. Življenje meščanov je temeljilo na vrednotah kot so družina, narava, poslovni uspeh in podobno. Da je bil takrat človek obravnavan kot »pravi« meščan, je moral izpolnjevati dva pogoja. Imeti je moral zadostno premoženje in biti izobražen. Status meščana se je z moža prenesel tudi na ženo (čeprav večina ni bila izobraženih) in na otroke. Vendar pa zgoraj omenjena izpolnjena pogoja včasih nista dovolj za razvrstitev posameznikov v meščanski sloj. Vasilij Melik v knjigi *To in ono o meščanstvu v provinci* to opisuje takole: »Uvrščanje posameznih prebivalcev mesta v še zdaleč ne monoliten sloj meščanstva seveda ni enostavno. Kot zelo težaven primer lahko vzamemo npr. učiteljice z začetka stoletja. Bile so sicer izobražene, vendar so imele silno skromne zasluge. Glede na to, da so imele izobrazbo, jih lahko uvrstimo med meščanstvo. Po drugi strani pa naletimo na pičlo premoženje, zaradi katerega bi jih lahko uvrstili med spodnje sloje.« (Melik, 1995, 11). Moških predstavnikov učiteljskega poklica avtor na tem mestu ne omenja.

Kljub načelom svobode in enakosti je ostala osnova hierarhije v meščanski družini 19. stoletja še vedno patriarhalna. Moški je bil glava družine, edini vzdrževalec, edini, ki je deloval v javnem življenju. Glavi družine se je podrejal tudi ritem življenja drugih članov družine. Tudi očetovska vloga je bila zelo avtoritativna.

Ženska v evropskih velemestnih družinah je igrala več različnih vlog. Bila je žena, mati in gospodinja. Njene naloge so bile torej vzgoja otrok, podpora možu in skrb za gospodinjstvo ter nadzor nad služinčadjo. V najpremožnejših družinah pa so za vzgojo otrok največkrat poskrbele dojilje, guvernante in zasebni učitelji.

»Hišna dama je ostala prosta delovnih dolžnosti seveda le velemeščanskih krogih. Bila je oseba, ki ni opravljala nikakršnega dela, temveč je upravljala z delom drugih, kar ji je zagotavljalo višji rang. Pri njej so prevladovale reprezentativne naloge, ki jih je »milostljiva« izpolnjevala v svojem salonu oziroma pri povabljenih – obiskih. V zgornjem, velemeščanskem krogu, se je žena znašla v vlogi »dodatka« k moški oblasti.« (Melik, 1995, 15)

Torej: »s svojim telesom, lepoto in eleganco ter nenazadnje tudi s svojo sposobnostjo konverzacije primarno ni reprezentirala sebe, temveč poklicni uspeh moža.« (Sieder, 1998, 135)

2.1.4 EVROPSKA PLEMKINJA

Literature o plemičih, graščakih in njihovem življenju je sicer veliko, vendar pa je ta vezana predvsem na srednji vek oziroma se konča najkasneje s šestnajstim stoletjem. Zato sem se za kratek oris življenja plemkinj v devetnajstem stoletju nanašala predvsem na delo Mihe Preinfalka z naslovom *Auerspergi, po sledih mogočnega tura*, saj je v njej zajeto življenje ene najmočnejših plemiških družin, ki sega tudi v obdobje devetnajstega in celo dvajsetega stoletja. Avtor o plemstvu pravi takole:

»Beseda »plemstvo« je v nekdanjem cesarstvu (tu imam v mislih plemstvo Svetega rimskega cesarstva nemške narodnosti in od leta 1806 avstrijsko plemstvo) označevala izredno heterogeno skupino ljudi, ki med seboj razen plemiškega naziva pogosto ni imela nič skupnega.[...] Nemško in kasneje avstrijsko plemiško pravo je v osnovi temeljilo na srednjeveškem pravu salijskih Frankov. Njegov temelj je bila zakonska zveza in z njo povezano dedovanje po moški liniji. Ker je bil plemiški stan deden, so ga lahko podedovali le zakoniti dediči (torej rojeni v zakonski zvezi), medtem ko nezakonski otroci te pravice niso imeli. Ker je bil temelj omenjenega prava moški, je to pomenilo, da je njegova žena prevzela tudi njegov (plemiški) stan – bodisi nižjega od svojega, lahko pa je tudi, če do poroke ni bila plemkinja, to po poroki s plemičem postala. Recipročnost tu ni veljala – plemkinja, ki se je

poročila z neplemičem, je ob poroki izgubila svojo plemenitost in tudi otroci, rojeni v takšni zvezi, so veljali za neplemiče.« (Miha Preinfalk, 2005, 21)

Avtor v knjigi piše tudi o delitvi plemstva na visoko in nižje plemstvo. Pripadniki višjega plemstva so ob družinskih imenih nosili naslove. To so bili knezi, grofi in baroni, po hierarhiji v obratnem vrstnem redu (temu so sledili še vojvode, kralji in cesarji). K nižjemu plemstvu pa uvršča viteze in netitulirane plemiče. Ženske plemiškega naslova brez moža, oziroma njegovih živih (zakonskih) potomcev niso mogle prenašati naprej:

»Pogosto se je sicer zgodilo, da so zadnjega moškega v družini sicer preživele njegova vdova in/ali njegove neporočene ženske sorodnice, toda ker same kot ženske niso mogle svoje plemiške pravice prenašati na druge osebe, je veljalo, da je s smrtjo zadnjega moškega družina ali celo rodbina izumrla.« (Miha Preinfalk, 2005, 29)

Plemstvo pa se je ločilo tudi glede na način pridobitve naziva, in sicer na dedno in osebno plemstvo, odvisno od tega ali je bil njihov naziv prenesen znotraj družine ali pa le podeljen od vladarja. Plemiški naslov je s sabo prinesel tudi določene pravice, ki pa so bile v večini dokončno odpravljene po letu 1848, leta 1919 pa je bil plemiški stan s pojavom moderne meščanske družbe dokončno odpravljen.

O vlogi plemiške ženske v družini pa sem veliko izvedela v članku Hernje Marije Masten iz njenega članka na spletnih straneh Zgodovinskega arhiva na Ptuj. Avtorica pravi, da je kljub višjemu stanu tudi plemkinja morala skrbeti za gospodinjstvo (vemo, da je pri tem delu največkrat imela plačano pomoč), privilegij takšne ženske pa je bila formalna izobrazba, ki je kmečke ženske na primer niso bile deležne. To formalno izobrazbo so plemiške hčere lahko pridobile s šolanjem v samostanskih šolah, poučevale so jih tako imenovane »Zuchtmeisterinen«, šolale pa so se tudi na bližnjih gradovih. Plemiške hčere so na tak način pridobivale znanje igranja instrumentov, znanje plesa in literarno izobrazbo. Odrasla plemiška ženska se je tako lahko pohvalila z znanjem branja, pisanja, poznavanjem Svetega pisma pa tudi v poznavanju jezikov. Za plemiške kroge zelo tipično žensko znanje pa je bilo predenje na preslici in kolovratu. Tudi plemiške matere so rodile veliko število otrok in tudi pri njih je bila umrljivost visoka.

2.2 SLOVENIJA

V Sloveniji oziroma na ozemlju, poseljenem s slovenskim prebivalstvom so bile razmere zelo podobne kot v Evropi. Tudi tu je vlogo ženske v družbi določala predvsem Cerkev. To je bilo mogoče, ker Cerkev praktično ni bila ločena od države in je imela močan vpliv tudi na civilne zadeve. Samo vplivanje cerkve na slovensko ljudstvo je bilo v začetku pravzaprav preprosto, saj je bilo ob koncu osemnajstega stoletja, po nekaterih zgodovinskih podatkih, nepismenega kar 90 odstotkov prebivalstva (ta odstotek se je do konca devetnajstega stoletja zmanjšal na približno 35). Leta 1849 so bili ukinjeni liceji in s tem na Slovenskem višje šolstvo, ostanejo nam samo bogoslovne šole. Kmalu pa se Slovenci zavemo potrebe po srednjih šolah in gimnazijah, katerih število naglo narašča. Zaradi s tem povezane potrebe po učiteljih je bil: »Do liberalne osnovnošolske zakonodaje leta 1869 [...] učiteljski poklic praviloma združen s cerkovniško in organistovo službo.« (<http://www.ssofski-muzej.si/slo/exhibits.php?item=22>) To pripelje do ideološkega primata cerkve nad institucijami vzgoje in izobraževanja.

Cerkev je imela na Slovenskem tudi močno politično stranko, predvsem ob koncu 19. stoletja. Katoliška narodna stranka je prevzela krščanskosocialni program in se je zavzemala za položaj Slovenije v cesarstvu, za socialne pravice delavcev in kmetov, tudi za splošno volilno pravico in s tem neposredno posegala na področje civilne, posvetne družbe. Mnogi ugledni cerkveni predstavniki pa so s svojo filozofijo pogosto posegali tudi na področje družbenega življenja ter celo literarnega in umetniškega gibanja. Med drugimi je slovenski duhovnik, pedagog in pisatelj Anton Martin Slomšek pisal moralne poduke o družini, oziroma zakonskem stanu, v katerem je: » Mož [...] glava, žena pa srce, noge in roke srečnega zakona. (Slomšek, 2000, 160) Ti nasveti so postali pomemben zgled za mnoge cerkvene pisce. Še vplivnejši in skrajnejši na tem področju je bil dr. Anton Mahnič. Ena njegovih bolj znanih izjav, ki kaže njegov odnos do žensk, je napad na pisateljico Marico Nadlišek. Mahnič pravi:

»Ako ste gospa, krpajte možu hlače, pa vmivajte in povijajte otroke, če jih imate.[...] To je žensko, to je vaše opravilo – vojsko pa t. j. določevati, kaj je idealizem, kaj realizem, kako je krščanstvo Linfnerjevo in kake so doktorske diplome – to vse in kar je enakega blagovoljno prepuščajte nam, možkim; mi se bomo vže o vsem dogovorili; kako? – ni ravno treba, da veste Vi.« (Verginella, 2006, 132)

Ob teh dejstvih močan vpliv Cerkve na družbene, civilne zadeve sploh ni vprašljiv. Eden od pomembnih posvetnih dokumentov, ki je vplival na položaj žensk pri nas pa je bil Obči državljanski zakonik (Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch) iz leta 1815.

Na tem mestu bi rada izpostavila še en tip ženske, ki pa ga ne morem uvrstiti v posamezen socialni sloj, čeprav je taka usoda čakala predvsem ženske (matere) nižjih socialnih slojev. Govorim o nezakonskih materah. Obči državljanski zakonik je prepovedoval poročanje ljudi brez premoženja in posledica tega so bili številni nezakonski otroci, ki pa so kot taki ostali brez kakršnihkoli pravic. Matere nezakonskih otrok so bile za vedno zaznamovane kot grešnice, celo preganjanje s strani zakona¹. Oče je bil oproščen in celo razrešen vseh odgovornosti do nezakonskega otroka. Zaradi hudega preganjanja nezakonskih mater je bil v 19. stoletju pogost pojav tudi detomor, ki je bil ponavadi kaznovan tako, da so morilko živo zakopali in jo nato prebodli s kolom.

2.2.1 KMEČKA ŽENSKA V SLOVENIJI

Odvisnost žensk od moških v gospodarskem smislu je najmočnejša v meščanskem sloju, v kmečkem (in tudi delavskem) razredu pa so ženske aktivno sodelovale pri delu, od katerega je bilo odvisno preživetje družine. Ker se je moško in žensko delo na kmetih dopolnjevalo, so imele ženske tu tudi večje pravice pri soodločanju in vodenju domačega gospodarstva. Tudi vpliv cerkve na življenje v kmečki družini je bil zaradi tega manjši:

»Stroga delitev dela, ki so jo podpirali slovenski cerkveni pisci, rekoč, da je prvi pogoj za družinsko srečo, je bila tuja tradicionalni kmečki družini. Ne glede na poudarjeno zvestobo krščanskemu nauku, so njihovi nauki in modeli družinskega življenja prej ali slej ustrezali potrebam meščanske in industrijske družbe.« (Verginella, 2006, 28)

Torej kot družinska partnerica je bila ženska moškemu še najbolj enakopravna v kmečki družini.

¹ Čeprav je zakon leta 1919 prenehal veljati, je v zaničevanje in manjvrednost nezakonskih otrok in mater po stotih letih ostala v zavesti ljudi, na žalost pa nanjo naletimo tudi danes.

Poroka v kmečkem okolju je bila dogovorjena in odvisna od gospodarskih koristi obeh družin. Primernosti poroke niso nadzorovali le starši, temveč tudi širša vaška skupnost.

»Družba, ki je skrbela za obnavljanje svojih omejenih resursov in ki ni poznala trenutkov brezbriznosti glede varnosti, je dosledno nadzorovala poročne izbire. Vsaka poročna zveza je zahtevala predhodno akumulacijo premoženja, s katerim je nov par lahko zaživel bolj ali manj neodvisno. Vzpostavitev zakonske zveze je od vsega začetka potekala v znamenju gospodarskega zavezništva in dogovorov med bodočimi zakonci in njihovimi starši.«
(Verginella, 2006, str. 33)

Obstajal pa je tudi dogovor glede nevestine dote in dolžnosti družine, pri kateri bo nevesta živela. Premoženje (dota), ki ga je žena prinesla v zakon, je bilo njena lastnina in dediščina, ki je bila le začasno izročena možu (V trškem okolju so matere za dedinje večkrat določale celo hčere in vnukinje in ne sinov.).

Na kmečko hčer je bilo preloženega kar nekaj gospodinjanskega dela, od ribanja tal, pometanja, postiljanja, Ramsakova pa piše tudi o primerih deklet, ki so po materini smrti prevzele vse delo in naloge pokojne, razen očetove postelje pa so ji pripadali tudi vsi drugi privilegiji gospodinje. (http://www.etno-muzej.si/pdf/0354-0316_11_ramsak_zgodbe.pdf)

Tudi kot hči je imela kmečka ženska kar nekaj pravic oziroma je bila delno izenačena s sinovi: »Prvim (sinovom) je pripadala glavnina zapuščine, hčeram odpravščina. In čeprav so hčere po svojih starših dedovale manjšo zapuščino, so prav tako kot njihovi bratje prevzemale v last zemljo in druge nepremičnine.« (Verginella, 2006, 37)

2.2.3 MEŠČANKA IN DELAVKA V SLOVENIJI

»Kot je večkrat opozoril Vasilij Melik, so bili Slovenci pred prvo svetovno vojno povsem razvit narod, ki je imel večino za samostojno narodno življenje potrebnih narodno-kulturnih ustanov, svoje časopisje in oblikovan jezik. Manjkala pa mu je polovica meščanstva. Melik sicer ni natančno pojasnil, katera polovica, jasno pa je, da je mislil predvsem na t. i. gospodarsko (nemško Wirtschaftsbürgertum), torej podjetniško in trgovsko meščanstvo, česar so se končno ves čas ustavne dobe od leta 1861 zavedali tudi slovenski narodnopolitični glasniki in voditelji.« (Vodopivec, 1998, 126)

Tako kot drugje v monarhiji so se tudi na Slovenskem meščanke prilagajale normam že prej omenjenega državljskega zakonika (1811), po katerem so določene pravice stanu uživale le preko moževega imena in ne kot svobodne posameznice. Tu so jedro meščanske družbe v 19. stoletju predstavljali trgovci in obrtniki ter izobraženci, npr. uradniki, sodniki, odvetniki, učitelji ..., z družinami. Tako kot v Evropi oziroma Avstriji je bila osnova družine patriarhalna. V knjigi *To in ono o meščanstvu v provinci* (v članku Andreja Studena) beremo odlomek iz spominov Fritza Zanggerja sina celjskega trgovca s špecerijo in vinom:

»Kot v vseh meščanskih hišah starega Celja, se je tudi v naši, očetovi hiši, vse odvijalo patriarhalno. Na čelu mize je sedel oče. [...] Poleg očeta so nato sedeli mati, stara mati in stric Viktor, brat naše mame; srednji del mize je bil zaseden s sedmimi otroki – pet fantov in dve deklici; »spodnji dom« je bil sestavljen iz štirih ali petih »gospodov iz trgovine«. Čisto spodaj je sedel trgovski vajenec ...« (Studen, 1995, 17)

Hči v meščanski družini je bila deležna izobrazbe (ta je bila privilegij bogatejših družin), saj je morala kasneje kot žena obrtnika še posebej pa trgovca znati brati, pisati in računati. Starši so za to najemali domače učitelje, ki so dekleta učili teh veščin. V devetnajstem stoletju je tudi meščanska poroka iz takšne »iz ljubezni« prerasla v materialno pogojeno oziroma kot pravi dr. Janez Cvirn: »... se je namreč spremenila v poroko iz koristi, v navadno trgovsko pogodbo.« (Meščanska poroka: <http://www2.arnes.si/~rzjtop1/rod/razno/dogodki.htm>) Trditev, da so starši hčeram pogosto dovoljevali poroke le s primernimi kandidati, podkrepi Cvirn s konkretnimi primeri (knjižica Filipa Haderlapa, v kateri so zbrana različna ljubezenska pisma *Zbirka ljubimskih in snubilnih*

pisem, Govekarjev roman *V krvi*), piše pa tudi o ženitnih oglasih, ki so se v tem času začeli pojavljati v časopisju (*Neue Freie Presse*, *Marburger Zeitung*, *Slovenski gospodar*) in dokazujejo, da so tudi mladi razmišljali o poroki iz koristi. Avtor seveda poudarja, da to ne pomeni, da meščani porok iz ljubezni takrat niso poznali.

V drugi polovici devetnajstega stoletja so se razmere za ženske pri nas nekoliko spremenile. Čedalje bolj so bile ženske zaželeno na narodnih veseljah in čitalniških večerih, ker je pomenilo, da so postajale nepogrešljive članice narodne skupnosti. Niso več delovale le v okviru doma in družine, temveč so se začele uveljavljati tudi v drugih družbenih vlogah. V »pomladi narodov« so podpisovale spomenico Zedinjena Slovenija brez zahtev po pridobitvi kakršnihkoli družbenih pravic ali zastopanosti v političnem telesu. Priznana jim je bila domovinska pravica (nekakšno »članstvo« v določeni občini).

»Gospe in *gospice*, soproge in hčerke narodnobudnih mož so na čitalniških snidenjih nastopale v vlogi pevk in recitatork. V čitalniških salonih so se javnosti predstavile prve slovenske pisateljice in umetnice.« (Verginella, 2006, str. 117)

Pogosteje se ženska besedila (besedila ženskih avtoric) začnejo pojavljati v 80. letih v Ljubljanskem Zvonu, Kresu, Zori, Slovenskem narodu in Edinosti, v 90. letih pa v ženski rubriki v Slovanskem svetu. Med prve avtorice sodijo Josipina Turnograjska², Luisa Pesjakova, Pavlina Pajk in Zofka Kveder. Leta 1900 je začel izhajati prvi slovenski ženski list z naslovom Slovenka. Resnične spremembe položaja žensk pri nas pa so se začele dogajati z ženskim »osvobojem« ali tako imenovano »emancipacijo«. Konec devetnajstega stoletja so mladoslovenci začeli ženskam priznavati intelektualno samostojnost, torej možnost, da se izobrazijo in o družbenih zadevah razmišljajo same, neodvisno od moških. Tako kot v Evropi so tudi pri nas ženske dobile pravico do izobraževanja. Od sedemdesetih let devetnajstega stoletja podpora ženskemu izobraževanju in delovanju v javnosti pokažejo tudi nekateri pisatelji, pesniki, uredniki. Radoslav Razlag na primer je v ljubljanski čitalnici predaval o samostalnosti ženskega spola, Fran Podgornik pa je v Slovanskem svetu začel objavljati žensko rubriko *Ženstvo*. Pravico do izobrazbe žensk je javno podpiral tudi Ivan Tavčar, vendar, sicer liberalec, je bil proti dodelitvi političnih pravic ženskam. V svojem predavanju Splošnem ženskem društvu je obravnaval žensko vprašanje: ».. kot kulturno, gospodarsko in narodno pomembno temo. Glede ženske volilne pravice pa je izrazil bojazen, da bi ženske

² Objavljati začne že 1851 leta v *Slovenski bčeli*.

glasovale pod vplivom duhovščine.[...]Tri leta kasneje je v dunajskem parlamentu Ivan Tavčar glasoval proti predlogu o splošni in enaki volilni pravici za moške in ženske.« (Verginella, 2006, 132, gl. op. 224)

V okviru tega naslova bom spregovorila še nekaj besed o delavkah na Slovenskem. Te omenjam v istem poglavju kot meščanke zaradi tega, ker o pravi slovenski delavki v 19. stoletju pravzaprav težko govorimo, saj je bila takrat ženska v glavnem vezana na dom in delo v njem in ker le-te tudi v Kersnikovih delih ne najdemo. Vključevanje slovenskih žensk na delovni trg pravzaprav prinaša šele že prej omenjeni tako imenovani ženski osvobod v osemdesetih in devetdesetih letih stoletja, ko se narodna skupnost začne zavedati pomembnosti izobraževanja žensk (ker so vzgajale otroke) in diskriminacije pri vključevanju na trg dela. To vključevanje se je dogajalo v nekolikšnem zamiku v primerjavi z drugimi evropskimi in ameriškimi državami, so pa bile slovenske ženske informirane o uspehih evropskih in ameriških žensk v poklicih kot sta zdravnica in odvetnica. O tem so lahko prebirale v časopisu *Slovenka*.

2.2.4 PLEMKINJA V SLOVENIJI

»Ne vem, da bi kdaj obstajalo kakšno veliko slovensko plemstvo. V 19. stoletju je sicer bilo nekaj slovenskih plemičev, ki so dobili ta naslov zaradi svojih zaslug za državo ali dinastijo, toda starejše in premožnejše plemstvo je bilo germansko ali romansko.« (Peter Vodopivec, Mladina, 2005, 18)

Plemstva na Slovenskem nikoli nismo imeli močnega, tudi v devetnajstem stoletju ne. Tiste plemiške družine, ki pa so v prejšnjih stoletjih živele na etničnem slovenskem ozemlju (celjski grofje, goriški, turjaški gospodje), so do konca petnajstega stoletja praktično izumrle. V devetnajstem stoletju pri nas najdemo predvsem plemstvo vojaškega izvora, ki pa je potomstvo nižjega plemstva. Na ozemlju Slovenije tako v devetnajstem stoletju najdemo pri moških nazive cesarski stotnik, cesarski polkovnik pa tudi deželni glavar, član gosposke zbornice, grof in podobno. Ženske pa se kitijo z nazivi grofica, dama reda zvezdnega križa, dvorna dama ...

Na eni strani stojijo zagovorniki tega, da Slovenci imamo svoje plemstvo, na drugi strokovnjaki trdijo, da je večina plemstva germanskega ali romanskega izvora. Zaradi takih različnih mnenj, bom v tem poglavju obravnavala plemiške ženske, žene graščakov, občasno ali stalno živeče na takratnem ozemlju Slovenije ne glede na njihov izvor.

Pravila pridobivanja, dedovanja in prenašanja plemiškega naziva na otroke je tako kot v drugih deželah Avstro-ogrske določalo plemiško pravo:

»Po plemiškem pravu je ženska s poroko postala članica moževe družine in se je pred poroko morala običajno odpovedati svojim, predvsem dedovanjskim zahtevam do svoje rodne družine. Vendar se vez med žensko in njenimi sorodniki ni prekinila dokončno. Ženska oziroma materinska komponenta se je v moževi družini kazala na več načinov. Eden izmed običajnih je bil tudi ta, da so otroci dobili ime po materinih sorodnikih.« (Miha Preinfalk, 2005, str. 122)

Življenje plemkinje, graščakove žene ali hčerke se je v marsičem razlikovalo od življenja žensk v kmečkem oziroma trškem okolju. Pomembna stvar, za katero takšni ženski ni bilo treba skrbeti, je borba za preživetje družine. Podedovano in v zakonu pridobljeno premoženje ji je omogočalo lažnejše življenje. Kot sem napisala že v poglavju o evropski

plemiški ženski je bila bistvena razlika med kmečko in plemiško žensko v izobrazbi, ki so jo plemkinje na različne načine pridobivale v mladosti. Pomembno pa je tudi dejstvo, da se kljub »žlahtnemu« poreklu niti plemkinje niso mogle izogniti dolžnostim in nalogam znotraj svojega gospodinjstva. Nekatere plemkinje na Slovenskem so se poleg nemškega in latinskega jezika učile tudi slovenščine (http://www.arhiv-ptuj.si/Objave/Ostale_publicacije/bogabojeca).

Maja Žvanut v svoji knjigi piše o vsakdanjem življenju plemkinje na Slovenskem. Plemstvo je pri sklepanju zakonske zveze že takrat poznalo določene navade, ki so se ohranile vse do danes. Podpisovali so poročne pogodbe, za organizacijo in plačilo poročnega slavlja je bil dolžan poskrbeti nevestin oče, v navadi pa je bilo tudi obdarovanje mladoporočencev s poročnimi darili.

»Razum, podžgan s skrbjo za napredek in preživetje rodu, je bil torej tisti, ki je odločal o izbiri zakonskega partnerja.[...] Žena je prinesla v zakon doto (denar in morebitne nepremičnine) in balo, ki je po njeni smrti pripadla njenim dedičem, mož pa ji je bil praviloma dolžan zagotoviti enak znesek v dveh delih, zaženilu, na katerem je imela ona po njegovi smrti le užitek, ob njeni ponovno poroki ali smrti pa je pripadel moževim dedičem, in jutrnji, s katero je lahko prosto razpolagala. (Maja Žvanut, 1994, 131)

Ko je bila plemkinja poročena, je sicer prevzela skrb za gospodinjstvo, vendar pa fizično delo zanjo ni bilo primerno. Njena glavna in najpomembnejša naloga je bilo rojevanje potomcev (raje moških kot ženskih) in skrb zanje. Bila je moževa enakopravna partnerica pri vseh odločitvah v zvezi z vzgojo in prihodnostjo otrok. V moževi odsotnosti je plemkinja deloma skrbela tudi za gospodarstvo.

Velikost posestev in številna plačana pomoč v plemiških domovih sta zahtevala veliko dela in odgovornosti, kljub temu pa so plemiči znali poskrbeti tudi za lastno sprostitev. V prostem času so tako ženske kot moški hodili na lov, jahali konje, igrali igre na ploščah, poslušali glasbo, plesali, ob večerih s skupaj z družino brali zgodbe in spremljali gledališke predstave, poznali pa so tudi različne igre z žogo. Največjo zabavo pa so predstavljale gostije, ki so jih prirejali ob različnih priložnostih, kot so zaroka, poroka, krst, smrt in različni visoki gosti. Tudi ta plast družabnega življenja je bila večino prepuščena ženskam.

Zavedati pa se moramo, da se je življenje plemkinje devetnajstega stoletja precej razlikovalo tudi od grajskega življenja srednjega veka. V devetnajstem stoletju namreč bolj kot o plemstvu govorimo o višjem meščanskem sloju, ki ima v lasti podedovano lastnino,

vendar pa ima precej manj oblasti kot prej. Tudi Kersnik piše o plemstvu, ki počasi propada in se zliva z meščanskim oziroma višjim trškim slojem.

3. ŽENSKI LIKI PRI KERSNIKU GLEDE NA DRUŽBENI POLOŽAJ

O ženskih likih v Kersnikovih delih je bilo napisanega že veliko. Z njimi so se ukvarjali mnogi literarni kritiki in zgodovinarji (Hladnik, Kocijan, Paternu, ...), o njih pa je v svoji diplomski nalogi z naslovom *Ženski liki v Kersnikovi pripovedni prozi* (1986) pisala tudi Mojca Izgoršek Bradeško. Njena diplomatska naloga je zasnovana na obravnavi ženskih likov po posameznih pripovednih delih, ki so kronološko razvrščena, mene pa zanimajo predvsem posamezni tipi žensk v Kersnikovih delih. Kljub temu sem si s to nalogo pomagala predvsem pri karakterizacijah posameznih likov, ki sem jih potem sama razvrščala v tipe in podtipe žensk. Tudi o tem, kako spreten je bil Kersnik pri upodabljanju ženskih likov, je bilo napisanega veliko, sama pa bi rada na tem mestu ponovila: »Glavna sila Kersnikova je v sijajnem orisništvu družabnih prireditev, [...] v virtuoznem obvladovanju družabne konverzacije. Tu se izživlja njegov realizem, naslanjajoč se večinoma na resnične razmere in žive modele. Zlasti velja to za ženske značaje, zlasti take, kakršne je lahko spoznal v svoji neposredni okolici. Glede tega nima predhodnika v slovenski književnosti.« (Izidor Cankar: *Slovenski biografski leksikon*, 1. knj., 1925 – 1932, str. 451)

3.1 KERSNIKOVA ŽENSKA V KMEČKI DRUŽINI

V prvem delu diplomske naloge sem v poglavju 2.1.1 in 2.2.1 pisala o splošnem položaju in podobi kmečke ženske pri nas in v Evropi. V tem poglavju pa bom naredila že prve primerjave z liki v Kersnikovih delih. Kot prva me torej spet zanima kmečka ženska, oziroma še natančneje poročena kmečka ženska – žena.

Najbolj tipično Kersnikovo kmečko žensko, ženo, mater in hčer, srečujemo seveda v *Kmetiskih slikah*, *Testamentu* in *Očetovem grehu*, kjer je celotna snov zajeta iz kmečkega okolja. Da bi o njih dobila neko splošno sliko, bi bilo dobro, da bi se ustavila pri vsaki posamezni kmečki ženski posebej, vendar pa bi rezultati takšnega načina raziskovanja najbrž prinesli pravo zmedo (obravnavati bi bilo treba tudi osem posameznih slik), kar pa ni namen moje naloge. Zato sem se odločila, da bom poskušala ustvariti skupno, celotno podobo, tipične Kersnikove kmečke ženske v treh različnih družinskih vlogah.

3.1.1 ŽENA

Med obravnavane Kersnikove kmečke žene spadata Cilka (*Mohoričev Tone*) in mati Planjavka (*Kmetska smrt*).

Glede na to, da je bil odstotek dogovorjenih porok konec devetnajstega stoletja visok, lahko sklepam, da so tudi poročeni pari (tudi tisti, za katere to v delu ni posebej omenjeno), ki se pojavljajo v Kersnikovih delih večinoma pari, ki so jih starši poročili na tak način. Čeprav sem ob prvi omembi dogovorjene poroke sama najprej pomislila na žalost in nesrečo, najprej samo dekleta, po premisleku pa obeh mladih, ki sta se prisiljena poročiti, ker so se tako odločili starši, pa ob analizi Kersnikovih del s kmečko tematiko ugotavljam, da v njih najdemo srečno poročene pare, ki kot taki uspešno funkcionirajo, se imajo radi, vzgajajo otroke in skrbijo za posest. Prepričana sem, da k temu pripomore dejstvo, da je kmečka ženska aktivno sodelovala pri delu na kmetiji in tako prispevala k preživetju družine, hkrati pa je s partnerjem delila tudi skrbi in uspehe, ki jih to delo prinaša. Takšen način življenja pa gotovo lahko močno vpliva na zблиževanje in medsebojno spoštovanje mladega para, tudi takšnega, ki se pred poroko ni niti poznal. Realen (in ne »moderen«) pogled na dogovorjeno poroko v osemnajstem in devetnajstem stoletju nam osvetli Sieder, ki pravi, da je bila poroka (poleg dedovanja) edina možna pot do lastništva zemlje, saj sta bila nakup in prodaja zemlje takrat v podrejenem položaju. Dogovorjena poroka pa je bila seveda povezana tudi z varovanjem gospodarstev pred razdrobitvijo. Smisel takšne poroke Sieder opiše takole:

»Izbira partnerja ni biča pri kmetih nikakršna »osebna« zadeva, ki bi bila le stvar dogovora med dvema partnerjema: dotikala se je usode celotne gospodinjске skupnosti, staršev, bratov in sester, pa tudi služinčadi. Zato je bilo koristno, če je ob izbiri zakonskega partnerja soodločal kolektivni interes hišne skupnosti. To se je dogajalo s pomočjo oblik ženitnega posredništva pod taktirko in nadzorom vaške mladine, ki je bila seznanjena z gospodarskimi razmerji, pa tudi tako, da so sklenitev zakonske zveze pripravljali starši in sorodniki. [...] Tom bi lahko izrazili tudi per negationem: »personalizirana«, okusu posameznika prepuščena izbira partnerja, ki bi bila osvobodjena gospodarske računice, bi vsaj v dobršnem delu kmečkih družin vodila v osebni in gospodarski polom. (Sieder, 1998, 54)

Uspešen zakonski par z v družini enakopravno žensko sem na primer prepoznala v sliki *Mohoričev Tone*. Pot do Tonetove poroke z rejenko Cilko je bila polna zapletov in v začetku celo nasprotovanja s Cilkinе strani. Ko opiše njuno poroko, pisatelj na eni strani prikaže veselje svatov na eni in Cilkinо žalost in strah na drugi strani. Ko mine leto dni od njune poroke in ko že zibljeta prvega otroka pa pride do prej omenjene spremembe, do medsebojnega spoštovanja, ki vodi v uspešen zakon. Zakonca v skupni skrbi in strahu stopita skupaj in sprejmeta odločitve, pomembne za njuno družino. Takrat se Tone zave, »da mu žene ne izneveri nihče na vsem svetu ne.« (ZD III, *Mohoričev Tone*, str. 48)

Seveda pa ni vedno tako. Usoda Kersnikove kmečke žene je lahko tudi drugačna. Kljub temu, da je pridna delavka in mati, ji usoda ni naklonjena in žena ne uživa spoštovanja moža, za katerega je sama prepričana, da si ga zasluži. Eno od takšnih usod kmečke žene je Kersnik na primer prikazal v sliki *Kmetska smrt*, kjer oče na smrtni postelji narekuje testament. V tej zadnji volji namreč posestvo razdeli med sinove, ženi pa zapusti samo doto v zemljišču in hrano do smrti. Žena si celo upa temu ugovarjati pred pričami, vendar ji to prav nič ne koristi. Dobi le tisto, kar ji je dodelil gospodar in je tako postavljena na svoje mesto:

»In drugega nič?« zajavkala je starka. »Torej za to sem se trudila in delala kot črna živina?« Spustila se je v glasen jok.

»Saj sem se jaz tudi!« vzdihnil je Planjavec.

»Da me bodo na stare dni od hiše podil! To sem prislužila!« Tarnala je ženica.

Pa nihče izmed mož ni imel razuma za nje boleost. (ZD III, *Kmetska smrt*, str. 68)

In celo ob razmišljanju ob tej sliki ugotavljam, da s tem dejanjem stari Planjavec ni želel ponižati žene ali pa jo v življenju za karkoli prikrajšati, temveč je le storil, kakor je sam najbolje vedel in znal, vedel in znal pa je tisto, česar so ga naučili predniki, običaji, tradicija.

Kljub temu, mogoče pa celo zaradi tega, ker je ženska v kmečki kuhinji in hiši nepogrešljiva, je tudi nadomestljiva. Po smrti, kadar jo mož nadživi, jo največkrat nadomesti nova žena ali pa celo hišna rejenka, do takrat vzgajana kot hči (*Mohoričev Tone, Testament*). O tej nadomestljivosti na položaju kmeta in kmetice piše tudi Sieder:

»Ker je bila umrljivost žensk zaradi nevarnosti ob porodih visoka, povprečna življenjska doba pa nizka, je vedno znova prihajalo do situacij, ko se je kmet dvakrat ali trikrat oženil. To se je dogajalo zlasti takrat, kadar dedič kmetije še ni bil dovolj star ali pa je bilo pri hiši preveč otrok, ki ne bi mogli biti preskrbljeni v preužitku, ne da bi preobremenili gospodinjstvo [...] Pogoste

so bile zlasti druga in tretja poroka občutno starejših moških z mlajšimi ženskami. Na obraten primer naletimo redkeje, in sicer predvsem takrat, kadar so se sinovi kmetov in kajzarjev priženili na kmetijo, tj., kadar je ovdovela kmetica izrabila *pravico do vnovičnega prevzema* in se še enkrat poročila, da bi vodila kmečko gospodarstvo naprej. Ker pa se je kmetica v mnogih predelih odrekla pravici do prevzema in namesto tega po smrti moža prepustila kmetijo enemu od naslednikov, so bile druge in tretje poroke moških v celoti pogostejše kot pa vnovične možitve žensk.« (Sieder, 1998, 54)

Zanimivo pa oba primera vnovične poroke srečamo v Kersnikovi sliki *Mohoričev Tone*. Tone se namreč prvič poroči z gruntarsko vdovo, ko pa vdovi tudi sam, se v drugo poroči z lastno rejenko, ki je od njega precej mlajša. Torej do nadomestljivosti kmeta, predvsem pa kmetice, v kmečki družini prihaja ravno zaradi omenjene nepogrešljivosti obeh v kmečki družini. Kljub preizkušnjam, ki jih prinaša življenje, kljub nesreči in smrti, mora delo na kmetiji in skrb za njo potekati brez prestanka, da pa bi to funkcioniralo, je treba manjkajoči člen v verigi nadomestiti.

V poglavju, kjer analiziram Kersnikove kmečke žene, pa bi rada izpostavila konkretnen lik, ki v zgodbi o sicer trški gospodi odigra stransko, pa vendarle pomembno vlogo. Iz celotne palete žensk namreč izstopa čudaška kovačeva žena Barba iz romana *Agitator*. Ta ženski lik izpostavljam, saj je kljub kmečkemu poreklu in tradiciji moškega gospodarja ona tista, ki v domači hiši »nosi hlače«. Barba je odrezava, ukazovalna, sama služi denar s preprodajo živil in moža včasih celo pretepa. S tem likom gre torej Kersnik ne samo korak od podrejenosti žene, temveč kar dva koraka dlje do podrejenosti kmečkega moža ženi.

Kot sem tudi pričakovala, torej ugotavljam, da kmečka žena v Kersnikovih delih ustreza takratnem, v poglavju 2. 1. 1 in 2. 2. 1 opisanem, položaju žene tako kot pri nas kot v Evropi, vendar pa je povsem logična tudi ugotovitev, da določeni liki iz teh okvirjev očitno izstopajo (Barba). Odgovor na to, zakaj je tako, se po moje skriva v dejstvu, da me v diplomski nalogi zanimajo vloge žensk v družini, ki pa ni in ne more vedno biti vezana na neke splošne družbene stereotipe oziroma na vnaprej določena hierarhična razmerja. Tradicija na hierarhično urejenost v družini seveda močno vpliva, ni pa edini dejavnik, ki določa razmerja znotraj te samostojno delujoče celice. Kersnik to s svojo pisano paleto različnih likov žena to nedvomno potrjuje.

3.1.2 MATI

Med obravnavane Kersnikove kmečke matere spadajo Urška (*Ponkrčev oča*), Jurčeva žena (*Rojenica*), Lajda (*V zemljiški knjigi*), Manina mama (*Otroški dohtar*), Helena in Janezova mama (*Očetov greh*).

Kmetica je v prvi vrsti mati, odgovorna za to, da poskrbi za nadaljevanje rodbine, da vzgoji močne in odločne fante, ki bodo mladi poprijeli za orodje in spodobna pridna dekleta, ki bodo rada pomagala pri delu v hiši, ko pa napoči čas, bodo le-te primerne neveste čim bolj premožnim snubcem.

Na splošno se mi zdi Kersnikova kmečka mati, dobra mati, ki pa žal, ko gre za usodo otrok, o kateri odloča predvsem oče, prevečkrat molči in tiho ob nesreči lastnega otroka trpi, saj se zaveda, da je materialna preskrbljenost otroka najpomembnejša. Zasledimo tudi tiho zavezo med hčerjo in materjo, katere smo današnje hčerke sicer vajene, za takratni čas pa se mi je zdela precej presenetljiva. Do takšne zaveze pride, kadar slednja očetu zamolči prepovedane skrivnosti, ki jih je z njo delila odraščajoča hči. Tak primer najdemo v sliki *Otroški dohtar*, ko Manina mama očetu zamolči hčerkino nosečnost s prepovedanim izbrancem.

Otrok naj bi bilo v kmečki hiši veliko, kolikor jih bog da, kar seveda za čas, v katerem se zgodbe dogajajo, ni nič presenetljivega, vendar pa, če pregledam na primer *Kmetske slike*, ugotovim, da pri Kersniku to ne velja. V vseh slikah najdemo v družini, okrog katere se zgodba odvija, le po enega ali kvečjemu dva dediča z izjemo slike *Mohoričev Tone*, kjer pisatelj pravi, da je imel Tonetov oče »... širno posestvo, a tudi skoraj za tri pode otrok.«. Kjer pri hiši ni bilo otrok, so starši v rejo jemali rejence predvsem pa rejenke za pomoč gospodinji (*Testament, Otroški dohtar*). Vzgajali so jih kot lastne otroke.

Kmetica se kot mati redno sooča z izgubo otrok, tistih komaj šele rojenih kot že skoraj odraslih ljudi, predvsem sinov, ki jih jemlje vojska. Najtežje pa je breme Kersnikove matere, ki ostane sama z nepriznanim, nezakonskim otrokom, ta namreč v hišo prinaša sramoto in posmeh ljudi. Nezakonske matere trpijo obtoževanja okolice in celo lastne družine, ki jim ne stoji ob strani. Takšna mama, sploh če je mladoletna, izgubi celo pravico odločanja o lastnem in otrokovem življenju. Oče nezakonskega otroka ne trpi nobenih posledic (Lajda in Matevž v *V zemljiški knjigi*), otroku izplača doto in njegova odgovornost se tu konča. V kakšen položaj

je v takem primeru postavljena ženska pa nam Kersnik opiše v sliki *Ponkrčev oča*, kjer mamica ne sme izbrati niti imena za svojega novorojenega sinčka.

Najbolj živo pa se mi zdi, da pisatelj opiše neskončno ljubezen matere do otrok, predvsem do po dolgih letih domov vračajočih se sinov. To veselje zelo lepo opiše v odlomku, ko se mladi študent Janez v *Očetovem grehu* vrne domov z Dunaja:

Izza ogla zahrešči korak na peščeni poti in pred mater stopi Janez, sin študent.

Nji pade nož iz rok in skoro ne more vstati iz sedeža.

»Janez - Janez!« To je vse, kar more izustiti, in potem se ga oklene oberoč, nerodno, trdo, a tako presrčno, kakor more le mati. (ZD, *Očetov greh*, str. 150)

3.1.3 HČI

Med obravnavane Kersnikove hčere spadajo Manica (*Otroški dohtar*), Polonica (*Rokovnjači*), Metka (*Testament*), Ančka (*Jara Gospoda*), ki jo obravnavam tudi kasneje kot meščansko ženo.

Kmečka hči zraste največkrat v kmečko mater. Torej se v mladosti od nje uči, kako skrbeti za hišo in družino. Tudi Kersnikova kmečka hči ne odstopa od takratne podobe kmečkega dekleta na splošno. Že mlado dekle se priuči del v hiši in okrog nje, poskrbeti zna za mlajše brate in sestre, ponavadi pridno obiskuje nedeljske maše in se vzorno obnaša. Vsa odstopanja od tega so pogosto hitro kaznovana s strani družine in sosedov.

Ko mlada hči zavije s poti, ki ji je bila načrtovana, ponavadi največje razočaranje doleti ravno očeta in včasih imam občutek, da bi se bil ponosni kmet pripravljen hčerki celo odpovedati, le da bi se rešil sramote. Takole opiše jezo očeta, ko hči povije nezakonskega otroka:

»Kričečega Ponkrca pa so odnesli domov.

Tamkaj tudi ni bil vesel dan. Stari Tolstovršnik je že od jutra sem klel in hudival se okrog hiše in, ko se mu je zdelo dovolj, zadel je sekiro na ramo ter odšel v gozd smrečje klestit. Čakati ni hotel, da prineso malega vnuka iz cerkve. Želel in prerokoval mu je vse, samo dobrega nič.«
(ZD III, *Ponkrčev oča*, str. 11)

V naslednji sliki je spet oče tisti, ki ga hčer, ki zanosi z moškim, ki ni bil izbran za ženina, najbolj razočara. Z vso svojo jezo se znese nad ženo, ki mu je prikrivala resnico:

»Ko starka ni odgovorila, nego prav na kratko zmajala rame in glavo, udaril je varuh z vso močjo koščene svoje pesti ob mizo in kričal:« Torej, kaj – takega sem privaroval! Oh – kaj takega! Oh – zlomek! Še tebe bi nabil. Dasi te nisem še nikoli! Tako paziš, tako varuješ! No, pa le čakaj – ti in tvoja - ! Jutri pojdem k dohtarju – potem se pa pripravita – ti in ta deklina.«
(ZD, Otroški dohtar, str. 58)

Hči je kot ženska, razen, če ni edinka, v podrejenem položaju. Očetovo posest dedujejo sinovi, hčerka pa si jo mora pridobiti s poroko. Mlada kmečka ženska je pred poroko odvisna od staršev in mora brez ugovora spoštovati njuno, predvsem očetovo, besedo. Moža si skoraj nikoli ne poišče sama, ponavadi je v zakon ponujena v dogovorjeni poroki, kakšnega moža bo dobila pa je odvisno od njene dote, torej od denarja in posestva, ki sta se ga zanjo pripravljena odreči starša. Starši s tem prizadenejo čustva mladih deklet, ki jih srce vleče po svoje. Tako je dekle ponavadi primorano na dogovorjeno poroko, pri kateri nima nobene besede. V Kersnikovih delih je dekletu poroka prepovedana ali pa vsiljena v *Testamentu* (Metka) in v sliki *Otroški dohtar* (Manica).

Dogovarjanje o poroki in poroka zaradi premoženja sta podrobneje opisana v *Testamentu*, kjer se Topolščak z Bernotom dogovori o poroki z njegovo hčerko Metko, ker računa na to, da nanjo čaka veliko premoženje. Kersnik opiše tudi veliko Metkino žalost ob »ogledu« in prihajajoči poroki in spoštovanje do očeta, ki mu Metka ne upa ugovarjati ter Gotardovo jezo ob krivici, ki se dogaja zaljubljenemu paru:

»Isti večer je Bernot povedal svoji ženi, da snubi bratranec njuno rejenko. Tudi mati je bila vesela te nenadne sreče, kakor se je izrazila. Po večerji pa je povedal oče Metki, da se bo možila. Vprašal je ni, ji je li prav tako ali ne; on je smatral stvar z njegovo besedo za dognano. Niti zapazil ni, kako je deklica prebledela in da se je s tresočo roko uprla ob klop pri peči. Noge so se ji šibile in beseda ji ni hotela iz ust. [...]

»Ubil ga bom, ubil, če je tudi stric moj – ta norec stari; kaj hoče s teboj?« Tako se je rotil oni pred oknom.

»Oh, Gotard, kako je meni hudo!«

In nekaj dni kasneje na »ogledu«:

»Metka je sedla na klop, vtem ji je omahnila glava na mizo, in dekle je zajokalo tiho in bridko. Revše je bilo neznosno nesrečno, pa mehka nprav in vsa njena vzgoja ji nista mogli dati poguma, upreti se trdovratno tej možitvi. Klanjala se je očetovemu povelju kakor neizogibni usodi in tudi ljubi njen, šepavi Gotard, ni imel do sedaj poguma, odkriti roditeljem njune razmere.«

Prepričana sem, da sta ob dogovorjeni poroki trpela oba, tako ženska kot moški, vendar pa gre v konkretnem primeru takšne poroke predvsem za koristi drugih, za korist ženina, ki naj bi dobil za ženo lepo in precej mlajše dekle ob tem pa si obeta še bogato doto ter korist očeta, oziroma staršev, ki si oddahneta, saj bosta dobro omožila svojo hčer oziroma rejenko.

Če ob koncu poglavja primerjam Kersnikove kmečke ženske s kmeticami takratne Evrope in Slovenije, ugotavljam, da večjih razlik, kot sem pričakovala, med njimi ni. Kersnikova kmetica je predstavljena zelo realistično, tako da ob njegovi ženi, materi in hčeri pravzaprav spoznavamo resnično trdo vsakdanje življenje slovenske kmetice devetnajstega stoletja.

3.2. MEŠČANSKA / TRŠKA ŽENSKA PRI KERSNIKU

Čisto prave meščanke (prebivalke velikega mesta v evropskem merilu) v Kersnikovih delih pravzaprav ne najdemo, saj se zgodbe, ki opisujejo ta sloj prebivalstva, ponavadi dogajajo v večjih trgih, kjer se vsakodnevno življenje meščanov prepleta tako s plemiškim oziroma grajskim kot tudi s kmečkim prebivalstvom. Kersnik trg (konkretno Borje iz romanov *Ciklamen* in *Agitator*) označi kot naselje s skoraj 1000 prebivalci, kjer večinoma živijo uradniki, obrtniki in trgovci, ki se jim na družabnih prireditvah pridruži tudi nekaj gospode z okoliških gradov in gradičev.

Hierarhično lestvico prebivalcev trga razberemo iz Kersnikovega opisa gostilne v Borju in njenih obiskovalcev. Gostilna ima namreč tri različne sobe in ena od druge se razlikujejo po tem, kako so opremljene in komu so namenjene. V prvi, najskromnejši najdemo v drugem poglavju *Ciklamana* dva tržana in podučitelja, v drugi zemljiškega knjigovodjo, okrajnega tajnika in poveljnika finančne straže, v tretji pa sodnika, ki se mu pridružijo še odvetnik, davkarski adjunkt, okrajni glavar in dva graščaka.

In v tem okolju najdemo Kersnikovo meščanko, pripadnico tako imenovane »jare gospode«. Koga Kersnik poimenuje jara gospoda? V svojih delih z meščansko snovjo opisuje Kersnik slovensko podeželsko gospodo, ki je bila takrat, v nasprotju s propadajočim plemstvom, v vzponu. Vendar pa gre še vedno predvsem za meščane, pravzaprav tržane, ki po izobrazbi sicer ustrezajo temu (meščanskemu) sloju, po premoženju pa ne. Tako jih poimenuje predvsem zaradi njihovih napak, predsodkov, plitkosti in dvojne morale, ki za »pravo« gospodo niso primerni. Meščanke so ponavadi žene trških uradnikov, sodnikov, odvetnikov in zdravnikov. Njihovo življenje je vezano predvsem na to vlogo. Meščanka je omikana gospa, vajena gibanja v visoki meščanski družbi (Ančka v *Jari gospodi* je prav zaradi pomanjkanja tega večkrat tarča zlobnih jezikov), pa tudi v družbi nižjega plemstva.

O njih piše Kersnik v *Ciklamnu*, *Agitatorju*, *Jari gospodi* in delno tudi v noveli *Gospod Janez*. Najbolj vidni in zanimivi liki trških gospa so v *Ciklamnu* Elza (ki jo v *Agitatorju* srečamo kot plemkinjo), Boletova gospa in Katinka. V *Agitatorju* poleg Elze še Milica in v *Jari gospodi* sodnikova žena in hčere ter Julka.

3.2.1 ŽENA

V obravnavo trških žena sem zajela Ančko (*Jara gospoda*), Elzo (*Ciklamen* in *Agitator*), sodnikova gospa (*Ciklamen*), davkarjeva žena (*Ciklamen* in *Agitator*), Katinka (*Ciklamen*) in Helena (*Gospod Janez*).

Kersnikova trška gospa in gospodična se precej razlikuje od v prejšnjem poglavju opisane kmetice. Tudi meščanka je do poroke materialno odvisna od staršev (dota). Več o tem bom pisala v poglavju o meščanski hčeri. Po poroki je meščanka materialno odvisna od moža. Kljub temu je v družabnem okolju spoštovana, bolj izobražena od kmečke žene, z moškimi včasih celo izmenja politično mnenje in zanjo posedanje v vaških krčmah ob plesu in kozarčku sploh ni neprimerno ali celo prepovedano (*Ciklamen*, *Agitator*). Nasploh se mi v omenjenem okolju odnos med moškimi in ženskami zdi odprt, sproščen in enakopraven. V *Ciklamnu* se ob Elzini izjavi poraja vprašanje o kakšni volilni pravici v trgu govori, saj vemo, da je dogajanje v romanu postavljeno na konec devetnajstega stoletja, ženske pri nas pa so volilno pravico dobile šele v dvajsetem. Tudi poročena Elza še ni, tako da tudi preko moža ne more uživati omenjene pravice:

»Ne strašite se! Jaz ne kandidiram. A jaz mislim, da bi bilo možno zediniti se o kandidatu – in vi imate jako vplivno besedo.«

Naslonila se je na kraj voza in smehljaje se ozrla v koncipienta, da mu je skoraj gorko prihajalo. A ostal je trden.

»Pridite k zboru,« šalil se je, »poslali vam bomo vabilo.«

»Zakaj ne? Saj imam volilno pravico v trgu!«

Ob analizi besedil z meščansko tematiko ugotavljam, da tudi tu liki žensk izstopajo iz neklih splošnih okvirjev, predstavljenih v prvem delu naloge. Ker meščanski liki pri Kersniku niso številni, na tem mestu ne bi izpostavljala posamezne junakinje, ampak bom poskušala ustvariti neko splošno predstavo o njegovi meščanki. Ob vseh meščanskih ženskih likih pa bom obravnavala tudi točajko Ančko iz *Jare gospode*, kljub temu, da ni mestna dama (vsaj ne do poroke), saj je v drug opisan sloj ne morem uvrstiti. Ančka je predstavnica delavskega sloja, s katerim se posebej, ker njegovih predstavnic pri Kersniku pravzaprav ne najdemo, nisem ukvarjala.

Sicer nobena od ostalih meščanskih žena ni zaposlena. Te ženske torej ostajajo doma, skrbijo za hišo, gospodinjstvo in otroke, prirejajo piknike, večerje in druga družabna srečanja ter sprejemajo goste na svojih domovih. Že v prvem delu diplomske naloge, kjer sem pisala o meščankah v Evropi in pri nas, sem ugotavljala, da te, razen najpremožnejših velemeščank, same skrbijo za otroke in gospodinjstvo. Tudi pri Kersniku je tako, saj nikjer ne beremo o kuharicah, gospodinjstkih pomočnicah ali vzgojiteljicah v trških hišah. Izjema je le dr. Hrast, ki ima kot samski možki za pomoč pri hiši služkinjo. Da meščanska žena poleg tega, da skrbi za dom, skrbi tudi za podobo svojega moža v družbi, ne samo za njegove goste in da njena beseda pri možu tudi nekaj velja, lahko preberemo v odlomku iz *Ciklamna*:

»Sodnik je, ozrši se k vratom, naglo vstal.

»Pipo bi tudi lahko doma pustil! In črno suknjo bi bil lahko oblekel! In te škornje! Da se ne sramuješ!« šepetala je nejevoljno soproga njegova.« (Kersnik, 1963, 16)

Ko meščanke spremljamo na njihovih plesih, veselicah in čitalnicah, se dogajanje okrog njih nenehno prepleta z odkritim spogledovanjem, namigovanjem in šalami, namernim povzročanjem ljubosumja (Elza v *Ciklamnu*) in izpovedovanjem ljubezni, včasih kar tako povprek (v trikotniku Milica, Koren in Ruda v *Agitatorju*).

Meščanska žena je po mojih ugotovitvah edini tip Kersnikove ženske, katerega resnično edina naloga je vezana izključno na dom in otroke. To nalogo opravlja Kersnikova meščanka sama, brez zunanje pomoči. Kmečka žena ima delo tudi izven hiše, na polju, kar

pomeni, da prispeva tudi k materialnim dobrinam, potrebnim za preživetje članov družinske skupnosti. Na drugi strani pa je naloga plemkinje prav tako skrb za dom in otroke, vendar pa to ni njena edina naloga in tudi pri tej ima skoraj vedno zunanjo pomoč.

Med trškimi gospemi torej, tako kot med kmečkimi, najdemo pisano paleto različnih ženskih karakterjev, različnih načel in življenjskih ciljev, ki samo potrjujejo dejstvo, da so Kersnikovi ženski liki res nekaj posebnega. Na splošno vse omenjene ženske sodijo v prej omenjeni okvir trške ženske, vendar pa se med sabo močno razlikujejo. To pestrost prepleta Kersnik v vse svoje like, od nemške guvernante Elze (*Ciklamen, Agitator*) do Helene (*Gospod Janez*).

Torej Kersnikove meščanske žene v ožjem družinskem okolju pravzaprav zelo enakopravne, v širšem družbenem, političnem pa še ne.

Vlogo gospodarice v trški hiši pa zelo težko ločimo od vloge matere, saj sta le-ti med sabo tesno povezani.

3.2.2 MATI

Meščanske matere so Boletova gospa, davkarjeva žena (obe *Ciklamen* in *Agitator*) ter sodnikova žena (*Ciklamen*).

V trški hiši potomstvo ni tako številno (v poglavju 3.5.2 ugotavljam, da v Kersnikovi trški družini živita povprečno dva otroka in pol), Kersnikova mati pa še vedno ostaja dobra mati, le da ima v meščanski hiši nekoliko več besede, vsaj kar se vzgoje in prihodnosti otrok tiče. Mati je v dobro otrok pripravljena ugovarjati možu in pri svojih odločitvah celo vztrajati. Otroke ponavadi vzgaja sama, posebej se posveča vzgoji svojih hčera (davkarjeva žena v *Ciklamnu* in *Agitatorju*). Večkrat jo najdemo na sprehodu s svojo družino, na trških veselicah in skupaj z možem celo v gostilni, redkeje pri hišnih opravilih (vsa dela s to tematiko). Tudi dvorjenje mladim damam največkrat nadzorujejo mame. Strogo preučujejo možne kandidate za bodoče zete in skupaj z možmi odločajo o bolj ali manj primernih. V *Agitatorju* je mama tista, ki prva spozna hčerino ljubezen do Korena, tako postane po eni strani hčerina nasprotnica, saj ji ženina brez ustrezne izobrazbe in dokončanih izpitov brani, po drugi strani pa je tudi hčerina zaveznica, saj dovoli, da Milica Korenu napiše še zadnje pismo. Mama se ob hčerini ljubezni in bolečini spominja svoje mladosti, zato je nekoliko bolj popustljiva kot oče.

3.2.3 HČI

Poleg Milice (*Agitator*) sem v tem poglavju obravnavala še Heleno (*Gospod Janez*), k njima pa sem uvrstila še Elzo (*Ciklamen*), katere starši v delu sicer ne nastopijo, vendar pa njuno vlogo prevzameta Elzina delodajalca.

Da je dota tudi v meščanskem okolju nekaj običajnega, lahko beremo v *Ciklamnu*: »Prijatelj, nekaj je treba še pomisliti, preden pozvonim in preden se pomenimo: ali ima Elza kaj dote?« (Kersnik, 1986, 122). Zdi se, da se vloga hčere po posameznih slojih še najmanj razlikuje. Povsod je hči vzgojena, da nadaljuje delo matere, oziroma da v lastni družini prevzame njeno vlogo. Bolj pridna, lepa in spoštljiva kot je, večji ugled v družbi uživa in več snubcev ima. Tudi v trškem okolju je pomembno, kolikšna je njena dota in kaj prinaša s sabo v zakon. Ženina si izbira sama, vendar se morata o primernosti ženina strinjati tudi starša oziroma skrbniki, saj je tudi tu bolj kot ljubezen in želje dekleta pomembno, da ženin staršem ugaja. Pravzaprav se povsem sama odloči, s kom se bo poročila, le Elza v *Ciklamnu*, delno pa tudi Boletova Milica v *Agitatorju*, kjer mora snubec najprej izpolniti pogoje, ki jih postavi starša. Helena v *Gospodu Janezu* se za poroko z baronom odloči sama, vendar je Helena samostojna, brez staršev in se sama tudi preživlja. Tudi spoštovanje do očeta je tako kot v kmečki in plemiški družini veliko. Medtem ko se sinovi z očetom družijo pri lovu, klepetu in pijači, mu ponavadi hčere strežejo in ubogajo vsako njegovo besedo. Že prej omenjeni odlomek iz *Agitatorja*, ko je hčeri prepovedan neustrezen snubec, nam pokaže tudi Kersnikovo pojmovanje ljubezni in spoštovanja hčere do očeta, ki kljub veliki ljubezni do Korena staršema ne ugovarja:

»Deklica je na glas zaihtela.

»Pomisli, kaj je Koren! Pisar, drugega nič kakor Hrastov pisar, izprijen študent! Kaj hoče torej ta mož s teboj?«

»Pa enkrat bo vendar nekaj – to, kar je doktor Hrast!«

»Nikdar, prelahkomiselni je; on ne napravi nobenega izpita!«

»Pa jaz ga ljubim!« dejala je Milica svojeglavo.

»Obljubi le, da njegovih pisem ne boš sprejemala; to mu bodem jaz vrnila!«

»Oh, ne, ne, nikdar ne! Jaz ga ne bom žalila, dejala je deklica in odločno vstala.

»Kaj pa oče? Ako jaz očetu vse povem?«

To je premagalo. Ne strah pred očetom, nego bolj skrb, da bi ga užalila, prisilila je deklico, da je storila materi obljubo. Mater je ljubila z vso otroško ljubeznijo, a na očeta je zrla vedno kakor na nekovo višje bitje.« (Kersnik, 1986, 228)

Pravzaprav je v tem odlomku nekoliko presenetljivo že to, da se deklica sprva celo poskuša upirati mami, vendar kmalu ugotovimo, da si preko meja, ki jih postavlja oče ne upa oziroma zaradi spoštovanja do očeta, noče. Lepa in omikana hči je seveda očetu velik ponos.

3.3 KERSNIKOVA PLEMKINJA

Predstavnica tretjega sloja žensk je plemkinja. Žena grajskih gospodov, veleposestnikov, vojaških častnikov in tudi sama potomka plemenitih staršev. Ker Kersnik opisuje slovenske plemkinje oziroma plemkinje v Sloveniji, torej vemo (poglavje 2.2.4), da gre za predstavnice nižjega plemstva, večinoma potomke plemstva vojaškega izvora, ki je takrat živelo pri nas (*Rošlin in Verjanko*). V romanu *Na Žerinjah* pa svoje like poimenuje s plemiškimi nazivi (grofica, baronica, kontesa). Pa tudi nje pri Kersniku ne srečamo v mestnih dvoranh in dvorcih, ampak v podeželskem okolju, v graščinah in na gradovih, kamor s svojo družino in prijatelji prihajajo na oddih (*Rošlin in Verjanko*) ali pa v njih živijo (*Na Žerinjah, Lutski ljudje*). Za njihovo enostavnejše življenje skrbijo oskrbniki gradov, gospodinje, kuharice, konjarji, vrtnarji, vzgojiteljice oziroma guvernante in drugi.

3.3.1 ŽENA

Ženske, ki sem jih obravnavala in jih je pisatelj predstavil kot plemkinje, se mi zdijo v primerjavi z moškimi, vsaj znotraj družine, povsem enakopravne. Večkrat sem zasledila, kako žena ugovarja možu pri določenih odločitvah, sploh, če se te tičejo otrok. Plemkinja sodeluje tudi v političnem dogajanju, s katerim je ponavadi povezana preko svojega moža. Različne ljubezenske spletke, namigovanja, spogledovanja, prevare, ukradeni poljubi prepovedanih moških se v plemiškem okolju, ki ga predstavi pisatelj, zdijo kot del razgibanega vsakdana. Kersnik jih predstavi kot ženske, ki so tako kot druge konec koncev samo ljudje, krvavi pod kožo.

In šele na tem mestu v tem poglavju lahko govorimo o gospodarici hiše v pravem pomenu besede. Pri Kersniku je predstavljena kot odločna, ukazovalna in nepopustljiva pri svojih odločitvah. Včasih dobimo občutek, da je ob možu in vsem bogastvu celo malo zdolgočasena, naveličana dolgih sprehodov in klepetov ob čaju. Vlečejo jo zabave, večerje in večkrat kar nekaj ne tako nedolžnega koketiranja. Večino dni, ko so njihovi možje po opravkih, preživljajo plemkinje same v njihovih dvorcih in gradovih. Ukazujejo služinčadi, se družijo z otroki in sprejemajo obiske, veliko obiskov. Tudi politično delovanje jim ni tuje, Elza na primer kot Medenova žena celo agitira za svojega moža in mu na zelo podel način

pridobiva glasove, nazadnje mu izbori celo zmago na volitvah. Kersnikove plemiške žene so Lorica in Helena (*Rošlin in Verjanko*) ter Boletova žena (*Ciklamen in Agitator*).

3.3.2 MATI

Mati v plemiški družini je odgovorna za vzgojo manjšega števila otrok, v povprečju sta to eden ali dva, tudi to statistiko bom predstavila v zaključnem poglavju. Tudi plemkinja je dobra mati in razen izjeme v romanu *Rošlin in Verjanko*, skrbi za dobro svojih otrok. Kljub največkrat velikemu premoženju in posestvom, ki si jih družina lasti je plemiška mati vedno na preži za bogatim ženinom za svoje hčere. Kandidati jo ponavadi obiskujejo kar na domu in se ji poskušajo predstaviti v najboljši luči, saj vedo, da lahko mati zastavi dobro besedo pri tistem, ki bo nazadnje ženina tudi izbral, torej pri očetu. Odgovornost plemiške matere pri vzgoji otrok pa je nekoliko manjša, saj v premožnem plemiškem dvorcu ne sme manjkati sposobna, mlada, stroga guvernanta, odgovorna za to. Kersnikove plemiške matere so Veronikina mama (*Na Žerinjah*), Lorica, Ana in Helena (*Rošlin in Verjanko*) ter Francetova mama (*Lutrski ljudje*), ob njih sem obravnavala še teto Amelijo (*Na Žerinjah*), saj avtor sam pravi, da je bila Amelija »prava mater« siroti Ani.

3.3.3 HČI

V tem poglavju sem obravnavala naslednje hčere: Ana in Veronika (*Na Žerinjah*), Milica (*Agitator*) ter Olga (*Lutrski ljudje*). Motiva dogovorjene poroke oziroma poroke odvisne od premoženja pa se tudi tu ne moremo izogniti. Ne glede na to, da govorimo o sloju, ki ne trpi pomanjkanja, vseeno ni pomembno samo, da je mladenič oziroma mladenka po statusu oziroma nazivu primerna za ženitev, pomembno je tudi premoženje, ki ga prinaša v zakon. Bolj kot se premoženje družine kopiči, bolje je. Tak primer najdemo v romanu *Rošlin in Verjanko*, ko mlada gospodična, sicer visokega plemiškega rodu, a brez premoženja, nikakor ne ustreza očetovim predstavam sinove neveste. Na drugi strani pa se njena mama neizmerno trudi, da bi hčerko bogato omožila in tako njej in sebi zagotovila življenje, ki so ga

bile vajene prej. Prav v tem romanu najdemo tudi motiv, ko se v drugo poroča ženska in ne moški, kot je bilo pogosto v kmečkih družinah.

Pa smo spet pri klasični vlogi hčere, že opisani tako pri kmečki in trški ženski. Tudi v plemiški družini je podoba hčere zelo podobna. Do poroke odvisna od staršev, ubogljiva, pridna, včasih razvajena in preračunljiva. Njena usoda je v rokah staršev. In ponovno velika ljubezen in spoštovanje do očeta, ki je zelo dinamično opisana v naslednjem odlomku iz *Jare gospode*:

»Kje je vino? Kje je kruh, kje pečenka?« nadaljuje oni in nemirno maha z veliko gorjačo po zraku. Bil je, da ga takoj predstavimo, graščak z Veselke, gospod Orel.

»Vse je pripravljeno, vse je tu, papa!« hiti ena izmed gospodičen, o katerih smo dejali, da so bile pod dvajsetimi leti. Pri tem že nosi steklenice, zavitke in razno drugo robo s klopi pred gradom ter vse sklada v košari na oslovem sedlu.« [...]

»Kje je pa moja pipa pa moj tobak?« vzklikne hipoma.

»Ah, pipa, tobak! Gori v sobi je še!« odgovori deklica, očitno najmlajša izmed vseh[...]

Vtem pa je bila nekoliko dolgopeta deklica že v veži in na stopnicah in za malo trenutkov tudi zopet pred gradom z očetovo pipo in velikim mehurjem, polnim tobaka (Kersnik, 1951, 270).

Tudi v poglavju o plemiški ženski je podoba Kersnikove plemiške ženske, gledano na splošno eno, posamezen ženski karakter znotraj le te pa drugo. Gre za to, da se Kersnikove plemkinje med seboj močno razlikujejo in težko rečemo, ali jih je opisoval s simpatijo ali pač ne. Vsekakor pa so plemiške hčere v Kersnikovih delih izključno pozitivni liki, pa tudi njihovi konci ob zaključku del so, kot bom predstavila v naslednjem poglavju, pozitivni, z izjemo meni najljubšega ženskega lika Olge iz romana *Lutrski ljudje*. Mlada nežna plemiška hči, žrtev dogovorjene poroke. Oče in brat jo namreč žrtvujeta, da bi se rešila svojih dolgov. Sicer na videz mirno sprejme svojo nalogo, vendar je v sebi ves čas odločena, da se bo maščevala. Je pogumna, odločna, strastna in stvari vzame v svoje roke. Pred očmi moža si upa izkazati ljubezen drugemu, na glede na posledice. V žaru resnične ljubezni se odloči za prihodnost, ki ji ne bo prizanašala.

3.4 PRESTOP MEJE MED SLOJI

Ob koncu obravnavanja Kersnikovih žensk po posameznih slojih me je zanimal še prehod iz enega socialnega sloja v drugega, višjega. Ta je bil v devetnajstem stoletju redek (predvsem zaradi dogovorjenih porok oziroma porok, povezanih z materialnim interesom), Kersnik pa se je motiva v svojih delih lotil le trikrat, v noveli *Gospod Janez* (Helena), *Jari gospodi* (Ančka) in v *Ciklamnu* (Elza). Ančka pravzaprav meje med sloji nikoli dokončno ne prestopi. Mlada točajka se sicer poroči s trškim sodnikom vendar pa v njegovo družbo ni nikoli resnično sprejeta:

»Sem ter tja se je še vnel razgovor o novem klobuku, katerega ji je kupil sodnik za praznike in katerega je ona – čudom se je bilo čuditi – nataknila na glavo prav tako, kakor je moralo biti. Davkarjeve gospodične so tudi prav veselo pripovedovale, da sodnikova gospa, ko jih je posetila, ni vedela, ali bi sedla na desno ali na levo stran njih zofe, katera je bila, kakor so čestokrat poudarjale, pokrita z najnovejšo moderno preprogo. Samo izkušnosti davkarjeve Evfemije se je posrečilo Vrbanovo privedi na pravi prostor tako, da nihče ni zapazil njene nerodnosti; pol ure pozneje pa je vedel to v Grobljah vsakdo, kdor je imel količkaj razsodnosti v takih važnih rečeh.« (Kersnik, 1960, 49)

Ančka se ne spremeni, ostane takšna, kot je bila prej in moža celo vara s Pavletom. Tu se spet (že v *Kmetiskih slikah*) ponovi zgodba kaznovane prešuštnice oziroma grešnice in moškega, ki za svoja dejanja ne odgovarja, le s svojo lastno slabo vestjo (če jo ima seveda) mora skozi življenje.

V *Gospodu Janezu* mlado meščansko siroto Heleno srečamo kot revno dekle, ki samo služi denar za življenje. Živi s postarano teto jo spoštuje in uboga njene nasvete. Bogastva in razkošnega življenja ne pozna, jo pa to skrivaj neizmerno privlači. (Motiv hlepenja po materialni varnosti oziroma bogastvu srečamo pri Kersniku večkrat: *Mamon*, *Testament*, *Otroški dohtar*). Pripelje jo tako daleč, da se odreče ljubezni svojega življenja in se poroči s premožnim baronom, ki ga ne ljubi. Tako iz revnega stanu prestopi v plemiškega in postane baronica. Ko doseže tisto, o čemer je sanjala, pa ji misel na zapuščeno ljubezen ne da miru. To jemlje kot svojo pokoro za storjene grehe. V notranjosti ostane Helena takšna, kot je bila kot mlado dekle, poštena in nepokvarjena. Kljub drugačni možnosti se odreče ljubezni svojega življenja in ostane z možem, ki mu je obljubila večno zvestobo.

Obema ženskama, ki jima prehod iz sloja v sloj uspe, pripíše Kersnik nekaj skupnega. Obe kljub novemu družbenemu statusu in premoženju v svojem bistvu ostajata nespremenjeni. Helena sicer v zelo pozitivnem smislu, Ančka na drugi strani nekoliko manj. Prva trpi zato, da ne bi prizadela moškega s katerim se je poročila, druga stori ravno obratno.

Tretji primer prehoda te meje pa opiše Kersnik v *Ciklamnu*, kjer se mlada nemška guvernanta Elza poroči z graščakom Medenom, kljub temu da med snubci lahko izbira, se nazadnje odloči za najpremožnejšega in ne tistega, ki ji je najbolj pri srcu.

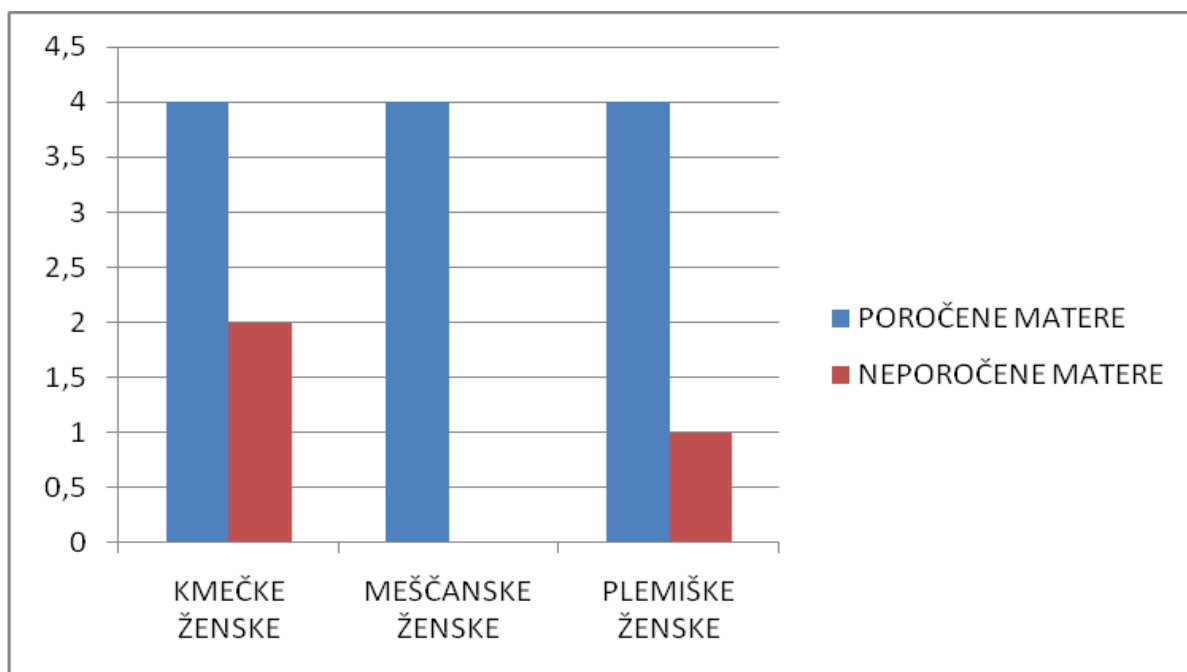
3.5 KERSNIKOVI ŽENSKILIKI V ŠTEVILKAH

Ker skozi vso diplomsko nalogo govorim o ženskah in Kersnikovih likih na splošno, bom to poglavje oblikovala nekoliko drugače. Ženske like bom še vedno obravnavala znotraj že prej določenih treh skupin, a bom znotraj teh predstavila nekaj statističnih podatkov. Pri statistični obdelavi so me pri ženskah zanimale tri stvari: stan tistih žensk, ki nastopajo v vlogi matere (poročene : neporočene), število otrok v družini in usoda Kersnikovih žensk ob koncu posameznega dela (srečen, nesrečen konec za konkreten ženski lik). Tu sem obravnavala vsa na začetku diplome naštetá Kersnikova dela, iz njih pa je namerno izpuščena slika *Mamon*, ker v njej ne nastopa noben ženski lik. Pri štetju otrok se nisem omejila le na matere, temveč sem štela vse otroke v družini iz določenega besedila (tudi rejence), ne glede na to ali se njihova mama v sami zgodbi sploh omenja ali ne (npr. Kračevi) Opozoriti moram še na to, da se v poglavju o številu otrok delo *Jara gospoda* pojavlja dvakrat, ker v njem obravnavam dve različni družini, Kračeve in davkarjeve. Problem pri statistični obdelavi je predstavljala ravno *Jara gospoda*, saj je Ančka (glavni lik) predstavnica kmečkega sloja, medtem, ko je njena rejniška družina meščanska. Odločila sem se, da torej Kračevo družino zaradi preglednosti štejem med kmečke, drugo družino, davkarjeve, pa med meščanske družine. Prav tako sem sliko *V zemljiški knjigi* upoštevala dvakrat, prvič sem kot mater štela Lajdino, Tomaževo in Matevževo mamo, drugič Lajdo samo.

3.5.1 STAN

Pri štetju poročenih in neporočenih žensk, ki so hkrati tudi matere, v Kersnikovih delih so rezultati naslednji:

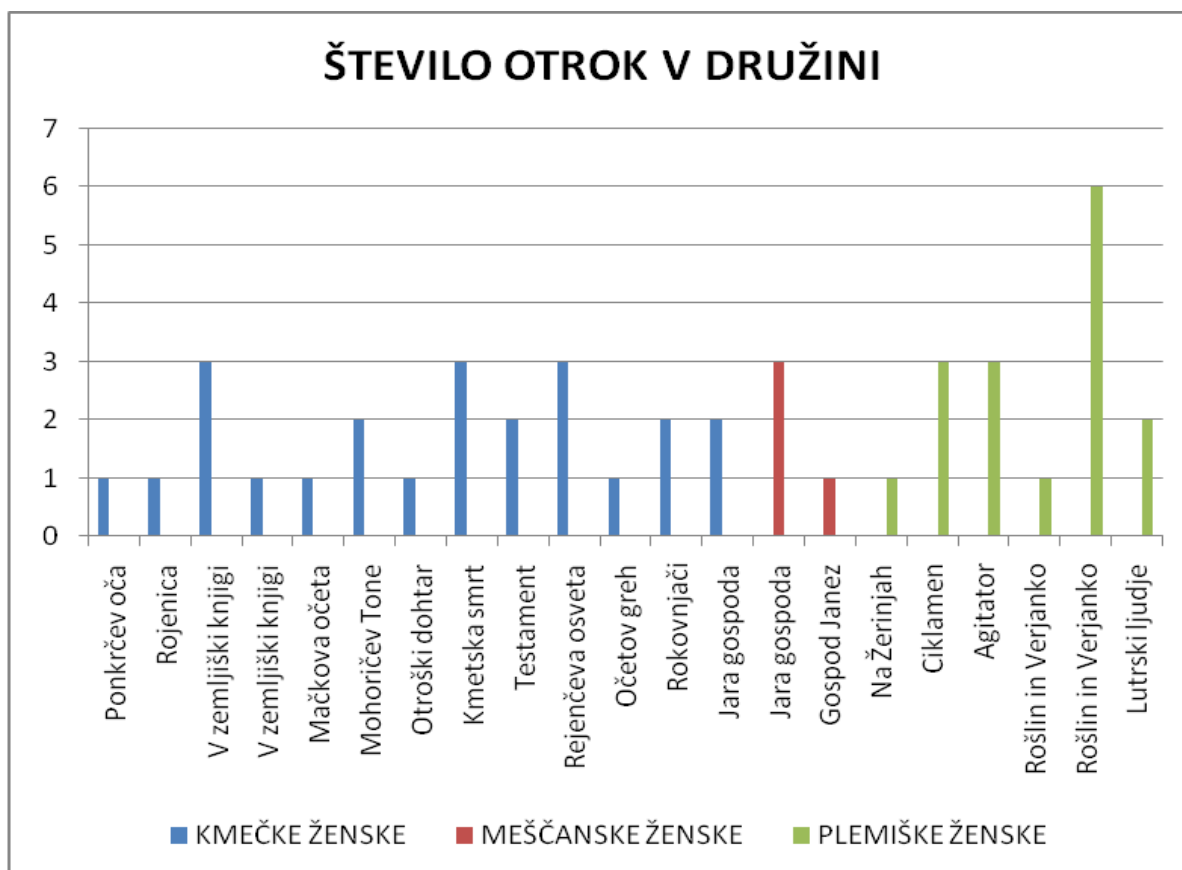
V vseh treh socialnih slojih odstotek poročenih žensk, v primerjavi z neporočenimi prevladuje. Med kmečkimi ženskami je štiri od šestih obravnavanih žensk poročene (77 %), pri meščanskih in plemiških ženskah pa neporočene matere ne najdemo, izjema le v *Rošlinu in Verjanku*, kjer to vlogo odigra vdova (upoštevana v preglednici). Ugotavljam torej, da so samske matere pri Kersniku pravzaprav le tiste, okrog katerih se zgodba prav zaradi tega dejstva zapleta, ostale obravnavane matere so poročene. Podatke sem predstavila tudi v spodnji preglednici.

3.5.2 ŠTEVILO OTROK

Pri zbiranju podatkov o številu otrok sem naletela na nekaj presenetljivih dejstev. Kljub pričakovanju, da bom v kmečkih družinah naletela na največje število otrok v družini, so rezultati drugačni. V kmečki družini je povprečje otrok na družino 1,92, v meščanski 2,5 in v plemiški družini 2,5. Torej je število otrok v družini pri Kersniku pravzaprav odvisno od samega sloja, ki mu družina pripada.

V spodnji preglednici sem predstavila podatke o številu otrok v družini po posameznih delih in slojih. Kot že omenjeno, sem *Jaro gospodo* upoštevala dvakrat, saj sem obravnavala v njej tako žensko v kmečki kot meščanski družini. Dvakrat pa se v preglednici pojavi tudi *Rošlin in Verjanko*, ker imata v romanu pomembno vlogo dve ženski, oziroma dve plemiški materi (Lorica z Dvora in Helena z Griča). Družini iz *Ciklamna* in *Agitatorja* se tu izjemoma pojavita med plemiškimi, saj tu ne najdemo meščanskih družin z otroki, temveč le plemiške (Boletovi).

3.5.3 USODA

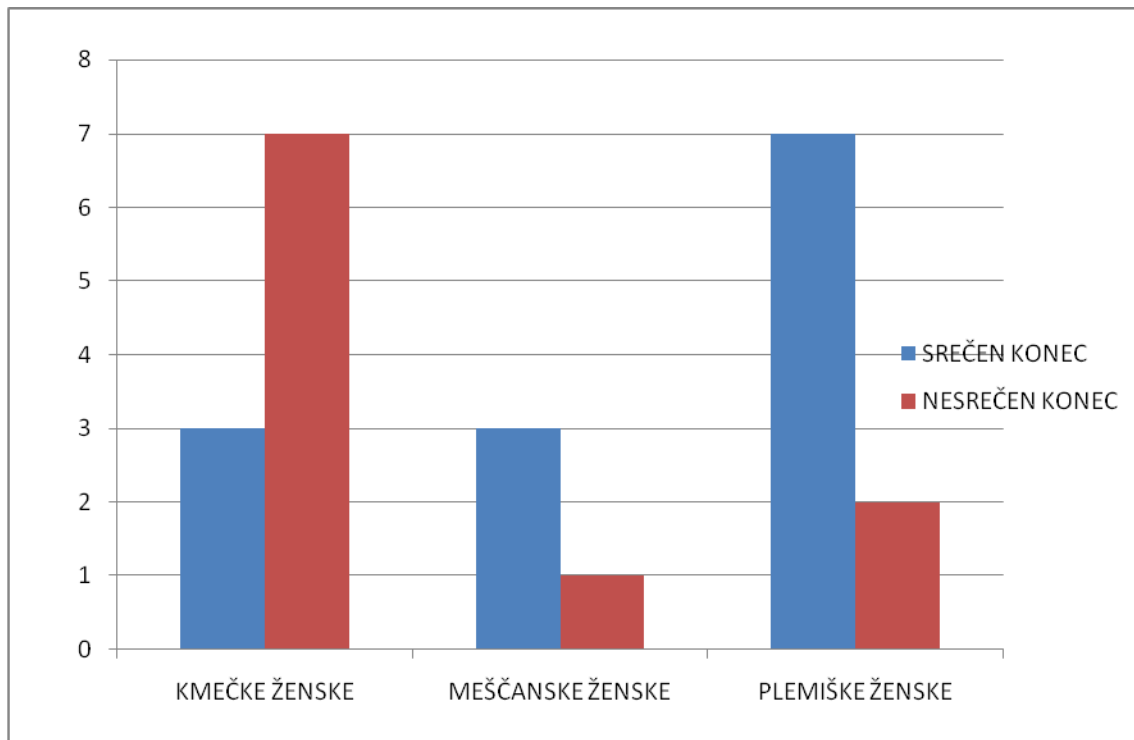
V tem poglavju, kjer me zanima, kako se posamezna zgodba v konkretnem delu konča za posamezen ženski lik, sem upoštevala vse ženske like v Kersnikovih pripovednih delih, ki vsaj malo izstopali, oziroma imajo vsaj majhno vlogo pri zapletu in razpletu zgodbe. Čeprav me v diplomskem delu zanima splošna podoba ženske in ne posamezni liki, bom na tem mestu najprej predstavila usodo posameznega lika in šele nato podala statistične podatke o kmečki, meščanski in plemiški ženski splošno in njeni usodi.

Pri statistični obdelavi sem upoštevala naslednje ženske like:

- **Kmečke ženske:** Urška (*Ponkrčev oča*), Jurčeva žena (*Rojenica*), Lajda (*V Zemljiški knjigi*), Cilka (*Mohoričev Tone*), Manica (*Otroški dohtar*), mati Planjavka (*Kmetska smrt*), Metka (*Testament*), Helena (*Očetov greh*), Polonica (*Rokovnjači*), Ančka (*Jara gospoda*)
- **Meščanske ženske:** davkarjeva žena (*Jara gospoda*), Helena (*Gospod Janez*), Elza, Milica (*Ciklamen in Agitator*)

- **Plemiške ženske:** Veronika, teta Amelija, Ana (*Na Žerinjah*), Olga (*Lutrski ljudje*), Loric, Helena, Ana, Zorka (*Rošlin in Verjanko*), Boletova žena (*Ciklamen in Agitator*).

Ugotavljam, da je usoda mnogo bolj naklonjena Kersnikovim plemiškim ženskam, namreč sedmim od devetih obravnavanih plemiških žensk usoda nameni srečen konec, medtem, ko je pri kmečkih ženskah razmerje ravno obratno. Pri desetih obravnavanih kmeticah srečen konec zgodbe doživijo le tri, drugim usoda ne prizanesi. Pri meščankah pa tri doživijo srečen in ena nesrečen konec. Podatki so predstavljeni v spodnji tabeli.

4. SKLEPNE UGOTOVITVE

Kljub temu, da sem njegove ženske like obravnavala razdeljene na posamezne sloje, ugotavljam, da se Kersnikove ženske (na splošno) v svojem bistvu med sabo pravzaprav zelo malo razlikujejo. Ženska s svojim edinstvenim pojmovanjem sveta, čustvi, strastjo, odločnostjo, močjo in ljubeznijo do moškega ostaja enaka ne glede na to ali se mora s trdom prebijati skozi življenje ali pa ji usoda že ob rojstvu to olajša.

Paleta Kersnikovih ženskih likov je pisana, a vendar v njegovih delih ženskega naslova (z ženskim likom v samem naslovu) ne najdemo. Zaman bi iskali tudi glavno junakinjo ženskega spola. Kot tako bi lahko označili le Ančko iz *Jare gospode*, ob njej pa nekoliko izstopa tudi Elza v *Ciklamnu*, saj se celotna pripoved zaplete ravno okrog njenega prihoda v Borje. Torej, kot ugotavlja že Miran Hladnik, je bil v literaturi devetnajstega stoletja bolj pogost moški junak, takratna literatura pa je bila »moška zgodba iz moških ust za ženska ušesa.« (Miran Hladnik: *Bodi svojemu možu pokorna!*, 1997, str. 111).

Najbolj od vsega me je ob preučevanju Kersnikove ženske presenetila odprtost, koketnost in nezadržano izkazovanje ljubezni. Nekateri prizori strastnega izkazovanja ljubezni, spogledovanja in varanja so me celo presenetili. Sicer pa brez njih ženska najbrž res ne bi bila ženska v pravem pomenu besede. Nekoliko zadržanosti v tem pogledu sem začutila le v povesti *Očetov greh*, kjer dekle vztraja, da z nežnostjo in poljubi še počakata. Vse to pa je glede na čas nastanka povesti povsem razumljivo, saj se v razpletu zgodbe izkaže, da sta zaljubljenca brat in sestra in bi bilo kakršno koli zaužitje ljubezni najbrž preveč pohujšljivo.

Motiv dogovorjene poroke oziroma poroke zaradi materialnih koristi je v Kersnikovih delih pogost (*Mohoričev Tone, Otroški dohtar, Testament, Ciklamen, Rošlin in Verjanko*). Večinoma gre za željo, načrt staršev, da bi hčer poročili s čim premožnejšim snubcem, v dveh primerih oziroma dveh Kersnikovih delih ob motivu dogovorjene poroke oziroma poroke zaradi pridobitve premoženja pa snubca računata na premoženje ženske. Tak motiv najdemo v *Agitatorju*, ko se Ruda želi poročiti z bogato Milico, graščakovo hčerko, in v *Testamentu*, ko Topolščak želi sina poročiti z Metko, ki se ji obeta bogata dediščina.

Ob obravnavi Kersnikovih žensk v vlogi žene, matere in hčere ugotavljam, da se te med sabo v posameznih slojih le malo razlikujejo, največje razlike sem našla pri vlogi žene, ki je še najbolj odvisna od socialnega sloja, v katerega ženska spada. Največja razlika je po pričakovanju med kmečko in plemiško ženo. Kmečka žena namreč možu z lastnim delom pomaga preživljati člane družine, medtem ko plemkinji (pa tudi meščanki) tega ni treba.

Najmanjše razlike med posameznimi sloji pa sem našla med obravnavanimi hčerami. Pri vseh bolj izpostavljenih je namreč Kersnik, ne glede na sloj poudaril hčerino spoštovanje, včasih tudi strah pred staršema, predvsem pred očetom, ki vodi v vdanost v usodo, ki sta ji jo namenila.

Ugotavljam torej, da odnos ženske do moža in ostalih članov znotraj neke družinske skupnosti pri Kersniku ni bistveno odvisen od socialnega sloja, v katerega družino uvrščamo, ampak od miselnost in svetovnega nazora znotraj družine same. Če bi na primer izbrali dva odlomka, ki opisujeta odnos hčerke do staršev in ne bi vedeli, kateri družini hčerki pripadata, ne bi mogli (razen iz drugih okoliščin) razbrati, katera je na primer kmečka in katera plemiška hči.

Ugotavljam tudi, da liki žensk v Kersnikovih delih pravzaprav od splošnih predstav takratnega časa v Evropi in pri nas bistveno ne odstopajo, odstopajo pa od mojih predhodnih predstav o ženski tistega časa, ki so bile mogoče le preveč konservativne in zato napačne. Res pa je, da kljub temu, da sem posamezne Kersnikove ženske like poskušala ujeti v neke posplošene kalupe, najdemo med njimi nekaj posameznih likov, ki jih vanje ni mogoče ujeti. Torej Kersnikove ženske od splošnih predstav na splošno ne odstopajo, odstopa pa od njih nekaj izvirnih posameznih likov (Helena v *Gopodu Janezu*, Barba v *Ciklamnu in Agitatorju*, mati v *Rošlinu in Verjanku*).

V diplomu sem se ukvarjala tudi z možnostjo prestopanja žensk iz enega v drugi sloj in ugotovila, da je ta motiv pri Kersniku redek, da ga opisuje le trikrat, in da bralcu v *Jari gospodi* (Ančka) poskuša pokazati, kako je takšne prehode sprejemala okolica.

V zadnjem statističnem delu pa ugotavljam naslednje:

- Pri obravnavi stanu Kersnikovih mater ugotavljam, da sta v obravnavanih delih neporočeni materi le dve, obe v kmečki družini, v plemiški v vlogi neporočene matere nastopa samo vdova. V meščanski družini motiva neporočene matere ne najdemo.
- Število otrok v posamezni družini pri Kersniku ni vezano na dejstvo, iz katerega sloja prihaja ženska. Med obravnavanimi deli je povprečno število otrok v kmečki, meščanski in plemiški družini skoraj povsem izenačeno, za malenkost navzdol odstopa kmečka družina.
- Usoda je bolj naklonjena plemiškim, malo manj meščanskim in najmanj kmečkim ženskam. Odstotek nesrečnih koncev za posamezne like znotraj enega sloja je naslednji:
 - Kmečke ženske: 70 %

- Meščanske ženske: 25 %
- Plemiške ženske: 22 %

5. VIRI IN LITERATURA

VIRI

- Janko Kersnik: *Na Žerinjah*. Ljubljana: Karantanija, 1996.
- Janko Kersnik: *Lutrski ljudje*. Ljubljana: Karantanija, 1997.
- Janko Kersnik: *Gospod Janez*. Ljubljana: Karantanija, 1998.
- Janko Kersnik: *Zbrano delo 2*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1986.
- Janko Kersnik: *Zbrano delo 3*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1986.
- Janko Kersnik: *Zbrano delo 4*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1952.
- Janko Kersnik: *Jara gospoda*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1960.
- Janko Kersnik: *Rejenčeva osveta*. Ljubljana: Karantanija, 1998.

LITERATURA

- Gisela Bock: *Ženske v evropski zgodovini: od srednjega veka do danes*. Ljubljana: Založba /*cf., 1998.
- Janez Cvirn: *Urbanizacija in njeni vplivi na socialno in nacionalno strukturo Celja*. Maribor: Univerza, 1993.
- Miran Hladnik: »Bodi svojemu možu pokorna« ali »Če ti bo še kdaj kljubovala, kar trdo jo primi!«: <http://lit.ijs.si/zenske.html>
- Maca Jogan: *Ženska, cerkev in družina*. Ljubljana: Delavska enotnost, 1986.
- Josip Jurčič: *Zbrano delo 8*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1957.
- Grega Kocijan: *Jarogospodka tragedija: Zapiski o starejši slovenski povesti*. Ljubljana: Založba Mihelač, 1995.
- Ljiljana Matković: *Žena i crkva*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1973.

- Anton Martin Slomšek: *Krščanska beseda Antona Martina Slomška: Izbrane pridige: Ob 200-letnici rojstva*. Maribor: Slomškova založba, 2000.
- Miha Preifalk: *Auerspergi: po sledih mogočnega tura*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2005.
- Ivan Prijatelj: *Izbrani eseji in razprave Ivana Prijatelja*. Ljubljana: Slovenska matica, 1953 – 1953.
- Reinhard Sieder: *Socialna zgodovina družine*. Ljubljana: Studia Humanitatis: ZRC, 1998.
- Andrej Studen: *Meščanska stanovanjska kultura. To in ono o meščanstvu*: Celje: Pokrajinski muzej Celje, 1995, 11-17.
- Janez Toplišek: *Ustava Republike Slovenije*. Ljubljana: Založba Cangura, 2005.
- Marta Verginella: *Ženska obrobja: Vpis žensk v zgodovino Slovencev*. Ljubljana: Delta, 2006.
- Peter Vodopivec: *Kako so ženske na Slovenskem v 19. stoletju stopale v javno življenje: prispevek k zgodovini žensk v slovenskem prostoru (1848 – 1900)*. *Zgodovina za vse*: 1994, 2, 30 - 44.
- Peter Vodopivec: *Vloga slovenskih intelektualcev pri emancipaciji Slovencev. Slovenija 1848 – 1998*: 1998, 124 – 136.
- Maja Žvanut: *Od viteza do gospoda*. Ljubljana: Viharnik: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1994.
- Slovenski biografski leksikon, 1 – 4. Ljubljana, 1925 - 91.

IZJAVA O AVTORSTVU

Podpisana Metka Šum izjavljam, da sem diplomsko nalogo z naslovom *Ženski liki pri Kersniku* napisala samostojno pod vodstvom mentorja in s pomočjo navedene literature.

V Kisovcu, septembra 2009

Metka Šum

Zahvala

Ob koncu se za strokovno pomoč in svetovanje zahvaljujem mentorju profesorju Aleksandru Bjelčeviču. Želim pa, da bi za vedno, črno na belem, ostala zapisana zahvala iz srca mojima staršema za vse oblike pomoči, ki sta mi jo nudila in ker sta verjela vame. Mojima življenjskima ljubeznima Boštjanu in Lukcu pa velika hvala za potrpljenje in za vsako minuto, ko mami ni imela časa za vaju. Bila sta moja motivacija in brez vaju ne bi šlo!